

ŠTÚDIE

Mária Belešová

Zlyhávajúce slovenské školstvo z pohľadu
študentov učiteľstva - budúcich pedagógov

Denisa Pažitková

Vplyv pandémie COVID-19
na profesijný život študentov vysokých škôl

Dávid Pelošjan

Etické dilemy umelej inteligencie
vo vysokoškolskom vzdelávaní na Slovensku

Michaela Kleinová

Trh práce v kontexte univerzitného vzdelávania
v Slovenskej republike

Anna Pelošjan

Sociokultúrne procesy akademického prostredia

ACADEMIA uvíta, ak sa rozhodnete publikovať v nej svoje názory a skúsenosti o ľubovoľnej oblasti vysokoškolského života (najmä pedagogickej, výskumnej, organizačnej, ekonomickej), ktoré majú predpoklad, že zaujmú značnú časť akademickej obce. Radi uverejníme aj zaujímavé poznatky zo zahraničných stáží alebo služobných ciest, informácie o významných podujatiach v zahraničí, na ktorých sa zúčastnili členovia slovenskej akademickej obce.

***Za obsah príspevku zodpovedá autor.
Redakcia si vyhradzuje právo
výberu príspevkov.***

ISSN 1335-5864

EV 53/22EPP

EV 1020/08

Redakčná rada

Zodpovedný redaktor:

Mgr. František **Blanár**, Centrum vedecko-technických informácií SR

Mgr. Gabriela **Aichová**, Centrum vedecko-technických informácií SR

Doc. Mgr. Mária **Belešová**, PhD., Katedra predprimárnej a primárnej pedagogiky UK v Bratislave

RNDr. Mária **Fuseková**, Centrum vedecko-technických informácií SR

Bc. Mgr. Peter F. L. **Jílek**, Filozofická fakulta Univerzity v Záhrebe

Mgr. Denisa **Pažítková**, Centrum vedecko-technických informácií SR

RNDr. Mária **Slovíková**, CSc., Centrum vedecko-technických informácií SR

ACADEMIA, vychádza 4x ročne

Vydáva: Centrum vedecko-technických informácií SR, Lamačská 8A, 840 05 Bratislava, IČO: 00151882.

Dátum vydania – apríl 2025, č. 1/2025, ročník XXXVI. Časopis je nepredajný.

ISSN 1335-5864, EV 53/22/EPP, EV 1020/08

Adresa redakcie: ACADEMIA, Centrum vedecko-technických informácií SR, Staré grunty 52,
842 44 Bratislava 4

Tlač: Centrum vedecko-technických informácií SR

Objednávky: Na adrese redakcie. Elektronicky dostupné na academia.cvtisr.sk

OBSAH

ŠTÚDIE

Mária Belešová

Zlyhávajúce slovenské školstvo z pohľadu študentov učiteľstva –
budúcich pedagógov 4

Denisa Pažítková

Vplyv pandémie Covid-19 na profesijný život študentov vysokých škôl 12

Dávid Pelošjan

Etické dilemy umelej inteligencie vo vysokoškolskom štúdiu na Slovensku 20

Michaela Kleinová

Trh práce v kontexte univerzitného vzdelávania v Slovenskej republike 34

Anna Pelošjan

Sociokultúrne procesy akademického prostredia 43

INFORMÁCIE

Čo je projekt EUROSUDENT? 51

CONTENTS

THEORETICAL ARTICLES

Mária Belešová

The failure of Slovak education system from the point of view
of student teacher – future educators 4

Denisa Pažitková

The impact of the Covid-19 pandemic on university students employment 12

Dávid Pelošjan

Ethical dilemmas of artificial intelligence in higher education in Slovakia 20

Michaela Kleinová

Trh práce v kontexte univerzitného vzdelávania v Slovenskej republike 34

Anna Pelošjan

Sociocultural Processes in Academia 43

INFORMATIVE ARTICLES

What is the EUROSUDENT project? 51

Milé čitateľky, milí čitatelia,

dostáva sa vám do rúk prvé číslo 36. ročníka časopisu ACADEMIA, v ktorom aj tentoraz prinášame podnetné články zamerané na problematiku vysokoškolského vzdelávania. Od aktuálneho čísla sme museli pristúpiť z finančných dôvodov k zníženiu nákladu časopisu. Naďalej sa budeme snažiť, aby bol v printovej podobe dostupný vo všetkých akademických knižniciach na Slovensku, pričom budeme zároveň klásť vyšší dôraz na distribúciu a propagáciu elektronickej verzie časopisu, ktorá je voľne dostupná na adrese academia.cvtisr.sk.

V aktuálnom ročníku sme začali s posilňovaním redakčnej rady o externých odborníkov a rovnako podnikáme kroky k zvýšeniu podielu príspevkov od odborníkov pôsobiacich priamo vo vysokoškolskom prostredí. Naďalej ale budeme prinášať aj výsledky z prieskumov a štatistických zberov realizovaných CVTI SR.

Prajeme vám príjemné a podnetné čítanie

Mgr. František Blanár
zodpovedný redaktor

Zlyhávajúce slovenské školstvo z pohľadu študentov učiteľstva – budúcich pedagógov

Abstrakt

Slovenské školstvo sa dlhodobo nachádza v stave systémových zmien a výziev, ktoré ovplyvňujú kvalitu vzdelávania a pracovné podmienky učiteľov. Tento príspevok sa zaoberá analýzou názorov vysokoškolských študentov v pregraduálnom štúdiu, ktorí sa pripravujú na učiteľskú profesiu. Participanti pochádzajú z celého Slovenska (N=142) a reagujú na aktuálne problémy v slovenskom školstve, pričom vychádzame z kvalitatívnych dát získaných prostredníctvom ich názorov. Výsledky poukazujú na tri kľúčové problematické oblasti: systémovú nestabilitu a nekoordinované reformy, preťaženie a podhodnotenie učiteľov a narušenie vzťahov medzi školou, žiakmi a rodičmi. Participanti kritizujú nedostatočnú kontinuitu vzdelávacích reforiem, zastaraný obsah výučby a absenciu podpory pre inkluzívne vzdelávanie. Okrem toho upozorňujú na nízke platové ohodnotenie a prepracovanosť pedagógov, čo vedie k ich demotivácii a vysokému odlivu z profesie. Tretím dôležitým faktorom je zmena vnímania autority učiteľa v spoločnosti, pričom rastie počet prípadov, keď rodičia spochybňujú pedagogické kompetencie učiteľov, čím oslabujú výchovno-vzdelávací proces. Príspevok zdôrazňuje potrebu stabilizácie školského systému, posilnenie podpory učiteľov a modernizácie výučby s dôrazom na praktické zručnosti žiakov. Na základe kritických vyjadrení učiteľov formulujeme odporúčania pre systémové riešenia, ktoré by mohli prispieť k zlepšeniu kvality vzdelávania na Slovensku.

Kľúčové slová

Slovenské školstvo, systémové problémy, pracovné podmienky učiteľov, reforma vzdelávania, vzťah učiteľ – rodič – žiak, kvalita vzdelávania.

Abstract

The Slovak education system has long been in a state of systemic changes and challenges that affect the quality of education and the working conditions of teachers. This paper analyses the opinions of undergraduate university students preparing for the teaching profession. Participants come from all over Slovakia (N=142) and respond to current problems in Slovak education, drawing on qualitative data obtained through their opinions. The results point to three key problematic areas: systemic instability and uncoordinated reforms, overloading and undervaluing of teachers, and disruption of relationships between school, pupils, and parents. Participants criticize the lack of continuity of educational reforms, outdated teaching content, and the absence of support for inclusive education. In addition, they point to low salaries and overwork of teachers, which leads to their demotivation and high

turnover from the profession. The third important factor is the change in the perception of teacher authority in society, with an increasing number of cases where parents question the pedagogical competence of teachers, thereby weakening the educational process. The paper emphasizes the need to stabilize the school system, strengthen teacher support, and modernize teaching with an emphasis on pupils' practical skills. Based on critical statements from teachers, we formulate recommendations for systemic solutions that could contribute to improving the quality of education in Slovakia. The empirical study deals with an overview of the topics and scientific knowledge from research.

Keywords

Slovak education system, systemic problems, working conditions of teachers, education reform, teacher-parent-pupil relationship, quality of education.

Úvod

Problematika zlyhávania slovenského školstva je téma, ktorá v spoločnosti rezonuje už dlhší čas. Napriek reformným snahám a rôznym iniciatívam zostáva mnoho systémových nedostatkov, ktoré negatívne ovplyvňujú kvalitu vzdelávania. Nedostatok finančných zdrojov, preťažené učebné osnovy, nízka atraktivita učiteľskej profesie či nepružnosť vzdelávacieho systému sú len niektoré z faktorov, ktoré dlhodobo brzdia rozvoj slovenského školstva.

Vývoj a realizácia reforiem vzdelávania na Slovensku

Od roku 1994 prešlo slovenské školstvo sériou reformných snáh a koncepčných dokumentov, ktoré sa usilovali o modernizáciu vzdelávacieho systému. Prvá komplexná reformná koncepcia po roku 1989, **Projekt Konštantín**, bola predstavená v roku 1994, avšak k jej realizácii nedošlo. Nasledovali ďalšie iniciatívy – **Projekt Milénium** (1999), ktorý definoval víziu vzdelávania na najbližších 10 – 15 rokov, avšak jeho implementácia narazila na nejasne stanovené kroky. Na začiatku 21. storočia sa reforma školstva stala prioritou vlády, pričom **Národný program výchovy a vzdelávania** (2001) mal slúžiť ako základ pre novú legislatívu. Napriek tomu nebol prijatý žiadny zásadný reformný zákon, keďže návrh nového školského zákona v roku 2002 neprešiel. Decentralizácia školstva sa začala v roku 2003 prijatím zákonov o financovaní a riadení školských zariadení. V roku 2004 bola prezentovaná **Koncepcia celoživotného vzdelávania**, čím sa slovenské školstvo priblížilo európskym trendom. Neuspokojivé výsledky žiakov v medzinárodných testovaniach PISA 2003 opätovne zdôraznili potrebu reformy obsahu vzdelávania. V reakcii na to boli vypracované viaceré strategické dokumenty – **Stratégia konkurencieschopnosti Slovenska** do roku 2010 (Lisabonská stratégia) a akčný plán **MINERVA** (2005), ktoré síce deklarovali potrebu modernizácie školstva, ale neponúkli konkrétne kroky na jeho implementáciu.

V roku 2007 bola zriadená **Kurikulárna rada**, ktorá mala koordinovať reformu vzdelávania. V roku 2008 bolo významným krokom prijatie nového školského zákona, ktorý priniesol reformu obsahu vzdelávania, zavedenie štátneho vzdelávacieho programu (ŠVP) a rámcové vzdelávacie štandardy. Zároveň bol zriadený **Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania** (NÚCEM), hlavný garant hodnotenia vzdelávacích výsledkov žiakov. V nasledujúcich rokoch sa reformné úsilie sústredilo na informatizáciu školstva, kariérny rozvoj pedagógov a zlepšenie odborného vzdelávania, pričom kľúčové opatrenia boli súčasťou **Národného programu reforiem** na roky 2008 – 2010. Vláda tiež prijala zákon o odbornom vzdelávaní a príprave, ktorého cieľom bolo prepojenie vzdelávacieho systému s potrebami trhu práce. V roku 2009 schválila aj **zákon o pedagogických zamestnancoch**, ktorý riešil otázky kvalifikácie, profesijného rozvoja a hodnotenia učiteľov. Po roku 2010 sa pozornosť presunula na **inkluzívne vzdelávanie, reformy financovania školstva a zlepšenie vzdelávacích štandardov**. Naďalej pokračovali snahy o modernizáciu obsahu vzdelávania a podporu digitálnych technológií v školách. Napriek viacerým iniciatívam však implementácia reforiem často narážala na nejednotnosť politických priorít a nedostatočnú kontinuitu, čo viedlo k opakovanému návratu k základným otázkam fungovania školského systému na Slovensku. Napriek týmto snahám zostáva otázkou, do akej miery boli tieto opatrenia implementované do praxe a aký skutočný vplyv mali na kvalitu vzdelávania na Slovensku.

Zelina (2025) tvrdí, že hlavným dôvodom súčasného neradostného stavu spoločnosti nie je neschopnosť Slovákov mentálne sa posunúť do nového tisícročia, ale priam desivá skostnatenosť nášho vzdelávacieho systému, ktoré zamrzlo v starých štruktúrach. Podľa neho sme „*sto rokov za opícami*“ a odmietame si to priznať. Aj preto naši deviataci zlyhávajú v prírodnej, matematickej aj čitateľskej gramotnosti a v rámci štátov OECD sa nevieme dostať ani na úroveň slabého priemeru.

Podobnú otázku reflektuje aj Blaščíková (2023). Analogický problém identifikuje aj Labašová (2023), ktorá poukazuje na výraznú súvislosť medzi socioekonomickým statusom rodiny a vzdelávacími výsledkami žiakov na Slovensku. Autorka konštatuje, že deti pochádzajúce zo stabilne zabezpečeného rodinného prostredia dosahujú v škole nadpriemerné výsledky, zatiaľ čo deti zo sociálne znevýhodneného prostredia čelia systémovým bariéram, ktoré výrazne obmedzujú ich šance na vzdelávací úspech. Slovensko sa v tomto ohľade radí medzi štáty s najvyššou mierou koncentrácie znevýhodnených žiakov v konkrétnych školách, čím sa zaraďuje do skupiny štátov: Rumunsko, Bulharsko, Maďarsko, Kolumbia, Guatemala a Peru. V týchto štátoch dochádza k segregácii žiakov na základe socioekonomického statusu, čo má negatívne dôsledky na rovnosť vzdelávacích príležitostí a dlhodobú spoločenskú inklúziu.

Kasačová a Babiaková (2023) upozorňujú, že učiteľky najviac vyčerpáva príprava individuálnych výchovno-vzdelávacích plánov a starostlivosť o deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Učiteľky sú viac spokojné so svojím postavením na pracovisku, s úspechmi, ktoré zažívajú v zamestnaní. K úspechom, ktoré dosahujú v zamestnaní a k pestrosti pracovnej náplne vyjadrujú väčšiu spokojnosť, ale nespokojnosť rezonuje v súvislosti s profesijnou budúcnosťou a možnosťou

kariérneho postupu. So svojimi pracovnými povinnosťami celkovo vyjadrujú vyššiu mieru nespokojnosti. Ďalšie aspekty problematiky, napríklad znižujúca sa autorita učiteľov, komplikovaná komunikácia medzi učiteľmi a rodičmi či narastajúce konflikty v edukačnom prostredí, sú podrobne analyzované v publikáciách Belešovej (2023, 2024).

Kľúčové problémy pre budúcnosť vzdelávania na Slovensku

Problematika nedostatkov v slovenskom školstve predstavuje významnú oblasť nášho odborného záujmu, pričom na prednáškach vytvárame priestor na otvorenú diskusiu so študentmi. Prostredníctvom akademického dialógu analyzujeme rôzne systémové problémy vo vzdelávacom prostredí, čím podporujeme kritickú reflexiu budúcich pedagógov a odborníkov v oblasti vzdelávania.

V našom výskume sme oslovili vysokoškolských študentov v pregraduálnom štúdiu, ktorí sa pripravujú na učiteľskú profesiu. Mnohí z nich už pôsobia v praxi a majú priame skúsenosti s realitou školského prostredia. Ich pohľad je preto mimoriadne hodnotný, keďže reflektuje súčasný stav vzdelávania nielen z akademickej perspektívy, ale aj z pohľadu budúcich pedagógov, ktorí budú čoskoro jeho aktívnou súčasťou. Oslovili sme študentov Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (N=142), ktorí sa pripravujú na učiteľské povolanie a požiadali ich o vyplnenie krátkeho dotazníka. Prostredníctvom otvorenej otázky mali možnosť anonymne vyjadriť svoj názor na problematiku zlyhávania slovenského školstva a aké oblasti považujú za kritické. Ich odpovede nám poskytli autentický vhľad do problémov, ktoré ich trápia a ktoré považujú za kľúčové pre budúcnosť vzdelávania na Slovensku. Získané odpovede sme následne podrobili kvalitatívnej analýze, kategorizovali ich a kodovali pomocou relevantných metodologických nástrojov. Keďže zber dát bol cielený a nekvantifikovateľný, výskum neformuloval konkrétne výskumné otázky, ani hypotézy. Na základe získaných výpovedí učiteľov môžeme identifikovať viacero zásadných problémových oblastí, ktoré podľa našich participantov prispievajú k neuspokojivému stavu slovenského školstva. Analýza odpovedí ukazuje tri hlavné okruhy problémov:

- *systémové nedostatky,*
- *pracovné podmienky učiteľov a*
- *zmeny v správaní žiakov a rodičov.*

Pri uvádzaní autentických odpovedí participantov zároveň zaznamenávame ich poradové číslo a mesto, z ktorého pochádzajú.

1. Systémové nedostatky a nekonceptnosť reforiem

Mnohí učitelia vnímajú, že reformy v školstve sú zavádzané nekoordinovane, často len čiastočne, bez prepojenia na dlhodobú stratégiu. Upozorňujú na to, že rôzne iniciatívy sa rýchlo menia, rušia alebo navzájom si protirečia, čo vedie k chaosu v edukačnom prostredí:

„Reformy, ktoré sa zavádzajú, fungujú čiastočne, zmätočne a nie sú vždy dotiahnuté do konca, čo sa následne prejaví na nepochopení, nesprávnej interpretácii a ďalších problémoch.“ (P103BA)

„Každá nová vláda prinesie novú reformu, ktorá často neguje predošlé zmeny, takže školstvo nemá stabilitu a neexistuje dlhodobá stratégia.“ (P27ZA)

„Neustále sa snažíme naše školstvo porovnávať s ostatnými krajinami a podľa nich ho pretvárať. Samozrejme, je dobré sa inšpirovať dobrými poznatkami z okolitých krajín, ale treba vnímať aj mentalitu nás, Slovákov, a naše spôsoby učenia, či správania sa.“ (P59BA)

„Mám zo slovenského školstva pocit, že nevie, kam smeruje. Na jednej strane chce, aby sme vychovávali mladú vzdelanú generáciu, ktorá bude prínosom pre spoločnosť, na druhej strane nie je v školstve dostatok financií na zabezpečenie učebníc a kníh, z ktorých by sa žiaci mohli učiť. Školstvo chce dosiahnuť cieľ bez dostupnosti prostriedkov.“ (P103DK)

Učitelia takisto upozorňujú na zastaraný obsah vzdelávania a dominanciu tradičných metód výučby:

„Používajú sa najmä základné metódy vyučovania (rozhovor, výklad), pričom moderné vyučovacie prístupy zostávajú v pozadí.“ (P9BA)

„Školstvo nepripravuje žiakov na reálny život. Učia sa informácie, ktoré nie sú dôležité pre ich budúcnosť, zatiaľ čo praktické zručnosti, napríklad finančná gramotnosť, či kritické myslenie, chýbajú.“ (P41TT)

„Slovenské školstvo zlyháva najmä v zavádzaní nových inovatívnych spôsobov vzdelávania, preberaní tém, ktoré sú potrebné pre život v súčasnej spoločnosti (finančná gramotnosť, informačná gramotnosť, literárna gramotnosť). Je založené na memorovaní poznatkov a nie na upevňovaní súvislostí medzi nimi.“ (P44BA)

„Školy majú nedostatočné materiálne zabezpečenie (vybavenie učební, školské učebnice – buď sú príliš staré plné neaktuálnych informácií, alebo príliš „moderné“, plné ilustrácií, ktoré dieťa rozptyľujú od práce s textom).“ (P18BA)

Participanti tiež poukazujú na nedostatok inkluzívneho vzdelávania a neefektívnu podporu pre deti so špeciálnymi potrebami:

„Máme štyri deti, ktoré potrebujú asistenta, ale dostali sme len jedného. Špeciálne školy a škôlky pre autistické deti sú nedostatočné.“ (P22KE)

2. Pracovné podmienky učiteľov: podhodnotenie a vysoká pracovná záťaž

Podľa participantov je jedným z hlavných dôvodov, prečo školstvo stráca kvalitných učiteľov, nízke platové ohodnotenie a zlá motivácia. Mnohí učitelia sú v situácii, kedy nevedia finančne zabezpečiť svoju rodinu a sú nútení hľadať vedľajšie zamestnanie:

„Ak chcú mladí učitelia zabezpečiť bývanie a rodinu, často si musia nájsť vedľajšie zamestnanie, čo vedie k preťaženiu a únave.“ (P14BA)

„Veľa pedagógov prichádza s ideálmi, no čoskoro narazia na realitu – nízke platy, nadmernú byrokráciu a minimálnu podporu zo strany vedenia.“ (P70PP)

Učitelia tiež poukazujú na prepracovanosť a stres, ktorý je dôsledkom kombinácie vysokých nárokov, nedostatku asistentov a psychického tlaku zo strany rodičov, aj vedenia školy:

„Učiteľ musí zvládať zmiešané triedy so žiakmi bez porúch a aj so žiakmi s rôznymi špeciálnymi potrebami, no nemá na to dostatočnú podporu.“ (P83ZA)

„Veľa učiteľov si nakupuje didaktické pomôcky za vlastné peniaze, pretože škola nemá dostatok financií na vybavenie.“ (P55ZV)

„Podpora učiteľov, zatriktívnenie tohto povolania, neustále kreatívne vzdelávanie učiteľov v oblastiach, ktoré by boli pre učiteľov zaujímavé a obohacujúce, upevňovanie ich kompetencií.“ (P38MA)

3. Zmeny v správaní žiakov a rodičov: strata autority učiteľa

Významným problémom, ktorý učitelia vnímajú, je zmena postavenia učiteľa v spoločnosti. Mnohí upozorňujú na stratu prirodzenej autority pedagóga a rastúci rešpekt voči právam žiakov na úkor ich povinností:

„Do škôl sa začína pretláčať rétorika o právach žiakov, no zabúda sa na ich povinnosti. Deti prestávajú mať hranice.“ (P11ZA)

„Prirodzená autorita učiteľa už skoro vôbec neexistuje. Spoločnosť učiteľa nevníma ako niekoho, ku komu sa treba správať s úctou a s rešpektom. Nielen zo strany detí, ale aj zo strany rodičov sa častokrát stretávajú s osočovaním, nadávkami, urážkami, spochybňujú jeho kompetencie. Učitelia potom strácajú motiváciu učiť. Keď sa k vám niekto správa ako k niekomu, kto je na okraji spoločnosti, čo iné čakať.“ (P98BA)

Podľa učiteľov sa rodičia čoraz častejšie stavajú proti pedagógom, čím narúšajú výchovno-vzdelávací proces:

„Najhoršie je, keď rodičia riešia problém s dieťaťom a autorita učiteľa je úplne zničená. Dieťa cíti, že si môže dovoliť čokoľvek.“ (P52PO)

„Rodičia často chránia svoje dieťa až do extrému, nedokážu prijať kritiku a učiteľa považujú za nepriateľa. Ak dieťa zlyhá, hľadajú chybu v učiteľovi.“
(P26BA)

Niektorí učitelia upozorňujú aj na zmenu v správaní samotných žiakov:

„Deti sa dnes viac vidia v umelom svete, majú vytvorené umelé prostredie a v bežnom živote si nevedia poradiť. Nedokážu riešiť jednoduché problémy.“
(P16CA)

Diskusia pre možné riešenia

Na základe výrokov učiteľov (študentov učiteľských smerov) možno konštatovať, že slovenské školstvo čelí viacerým výzvam, ktoré si vyžadujú systémové riešenia. Medzi hlavné oblasti, ktoré vyplynuli z reakcií oslovených participantov, je potrebné riešiť:

stabilizáciu školského systému – zastavenie neustálych nekoncepčných reforiem a zavedenie dlhodobej stratégie;

zlepšenie pracovných podmienok učiteľov – zvýšenie platov, zníženie byrokracie, posilnenie podpory pre pedagógov;

zavedenie inovácií vo výučbe – väčší dôraz na rozvoj praktických zručností žiakov, zavedenie moderných metód do výučby;

zvýšenie počtu asistentov a podporu inkluzívneho vzdelávania – zabezpečenie dostatočných zdrojov na pomoc deťom so špeciálnymi potrebami;

obnovu rešpektu k učiteľovi – jasné nastavenie pravidiel pre spoluprácu medzi školou, žiakmi a rodičmi s cieľom posilniť autoritu pedagóga.

Táto analýza ukazuje, že učitelia vnímajú školstvo ako systém s veľkým potenciálom, ktorý však trpí systémovými nedostatkami a spoločenskými zmenami. Ak sa podarí tieto problémy postupne riešiť, existuje šanca na pozitívny posun v slovenskom vzdelávaní.

Záver

Aj keď sa v diskusiách o slovenskom školstve často zdôrazňujú jeho nedostatky, je dôležité nezabúdať ani na pozitívne aspekty. Každá minca má dve strany a hoci čelíme výzvam, existujú aj oblasti, v ktorých sa slovenské školstvo môže pochváliť dobrými výsledkami. Napríklad v medzinárodných testovaniach PIRLS (zamerané na čitateľskú gramotnosť) sa ukázalo, že slovenskí žiaci majú dobré základy v čítaní s porozumením a mnohí z nich dosahujú nadpriemerné výsledky. Podobne, v rámci MATFYZ olympiád, či súťaží v programovaní sa v medzinárodnom meradle slovenskí žiaci pravidelne umiestňujú medzi najlepšími. To naznačuje, že v určitých oblastiach, najmä tam, kde sa kladie dôraz na logické myslenie a analytické schopnosti, má náš vzdelávací systém stále silné stránky.

Ďalším pozitívnym aspektom je osobný prístup mnohých pedagógov, ktorí aj napriek neľahkým podmienkam robia maximum pre svojich žiakov. Existuje množstvo učiteľov, ktorí sa snažia inovovať výučbu, aplikovať moderné metódy a motivovať žiakov k aktívnemu učeniu. V školách sa čoraz viac uplatňujú prvky zážitkového a projektového učenia, ktoré rozvíjajú praktické zručnosti a samostatnosť žiakov. Slovenské školstvo má síce svoje slabé miesta, ale zároveň disponuje potenciálom a kvalitnými odborníkmi, ktorí pracujú na jeho zlepšení. Ak dokážeme efektívne využiť silné stránky systému a odstrániť jeho najväčšie bariéry, môžeme vytvoriť moderné a konkurencieschopné vzdelávanie, ktoré pripraví mladých ľudí na výzvy budúcnosti.

Literatúra

- BELEŠOVÁ, M. (2023). *Škola nie je výchovný tábor*. Grada.
- BELEŠOVÁ, M. (2024). *Škola nie je výchovný tábor 2*. Grada.
- BLAŠČÍKOVÁ, M. (2023). Kritické a hodnotiace myslenie žiakov – základná zásada reformy školstva a jej problémy pri zavedení. *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae Universitas Catholica Ružomberok* (s. 213–219), XXII(5).
- KASAČOVÁ, B. & BABIAKOVÁ, S. (2023). Život a práca učiteľov cez prizmu výskumov. In M. Miňová, M. & Slováček (Eds.), *Učiteľ(ka) predprimárneho vzdelávania: trendy, premeny a výzvy učiteľského povolania* (s. 77–86). Slovenský výbor Svetovej organizácie pre predškolskú výchovu.
- LABAŠOVÁ, Z. (2023). *Zlyháva naše školstvo? Deti zo sociálne znevýhodneného prostredia nemajú šancu na dobré vzdelanie*. <https://www.ta3.com/clanok/914702/zlyhava-nase-skolstvo-deti-zo-socialne-znevychodneného-prostredia-nemaju-sancu-na-dobre-vzdelanie>
- SIROTOVÁ, M. & JANDOVÁ, V. (2023). Pracovná spokojnosť slovenských učiteľov a jej vplyv na kvalitu edukačnej práce. In *Mezinárodní vědecká konference ICOLLE 2023* (s. 114–126). <https://doi.org/10.11118/978-80-7509-958-7-0114>
- ZELINA, M. (2005). *Uznávaný pedagóg Zelina o Slovensku: Sme 100 rokov za opicami a odmietame si to priznať*. <https://plus7dni.pluska.sk/rozhovory/pedagog-a-psycholog-miron-zelina-sme-100-rokov-za-opicami-a-odmietame-si-to-priznat>

Doc. Mgr. Mária Belešová, PhD.
Katedra predprimárnej a primárnej pedagogiky
Pedagogická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave
belesova@fedu.uniba.sk

Vplyv pandémie COVID-19 na profesijný život študentov vysokých škôl

Abstrakt

Predkladaný článok sa zaoberá vplyvom pandémie COVID-19 na profesijný život študentov vysokých škôl. Zameriava sa na analýzu údajov a vplyv pandémie na kľúčové aspekty profesijného života vysokoškolských študentov – profesijné schopnosti, financovanie štúdia, situácia zamestnanosti/platenej práce, financovanie nákladov na život a očakávania na trhu práce po skončení štúdia. Pozornosť je taktiež venovaná analýze a porovnaniu daných vplyvov na základe formy štúdia, stupňa štúdia a pohlavia. Prezentované dáta boli čerpané z medzinárodného prieskumu, ktorý predkladá zistenia v téme sociálno-ekonomických podmienok života študentov, zber dát prebehol na Slovensku v polovici roka 2022.

Kľúčové slová

COVID-19, vysokoškolskí študenti, profesijné schopnosti, zamestnanosť, financovanie štúdia, trh práce.

Abstract

This article explores the impact of the COVID-19 pandemic on the professional lives of university students. It analyzes data regarding key aspects of students' professional development, including professional competencies, study financing, employment and paid work opportunities, living expenses coverage, and labor market expectations post-graduation. Furthermore, the study examines and compares these impacts based on the mode of study, level of education, and gender. The data presented in this article originate from an international survey investigating the socio-economic conditions of students, with data collection conducted in Slovakia in mid-2022.

Keywords

COVID-19, university students, professional competencies, employment, study financing, labor market.

Úvod

Pandémia COVID-19 zásadne ovplyvnila mnohé aspekty spoločenského a ekonomického života, vysoké školstvo a profesijná príprava študentov neboli výnimkou. Zatvorenie škôl, prechod na dištančné vzdelávanie a ekonomické dopady pandémie predstavovali výzvy, ktorým museli čeliť aj študenti vysokých škôl. Ocitli sa v situácii, ktorá si vyžadovala rýchlu adaptáciu na nové podmienky štúdia

a pracovného uplatnenia. Tradičné formy vzdelávania boli nahradené dištančnými metódami, ktoré so sebou priniesli výzvy pri dostupnosti vzdelávacích zdrojov, interakcie s pedagógmi a spolužiakmi, ako aj v oblasti praktického vzdelávania a odborného rastu. Nielenže sa menil spôsob vyučovania, ale zároveň došlo k zmenám v pracovných príležitostiach, financovaní štúdia a celkovom vnímaní budúcich kariérnych perspektív. Situácia sa nevyhnutne dotkla aj zamestnania študentov. Niektorí prišli o možnosť vykonávať brigády či stáže, ktoré im pomáhali financovať štúdium a získavať pracovné skúsenosti. Zmeny v ekonomike a na trhu práce ovplyvnili dostupnosť pracovných príležitostí v rôznych sektoroch, čo mohlo viesť k neistote o budúcom profesijnom uplatnení.¹

Celkový pohľad na vplyv pandémie COVID-19 na profesijný život študentov

V článku sa zameriame na analýzu vplyvu pandémie COVID-19 na profesijný život vysokoškolských študentov v piatich kľúčových oblastiach:

- profesijné schopnosti,
- financovanie štúdia,
- situácia zamestnanosti/platenej práce,
- financovanie nákladov na život a
- očakávania na trhu práce po absolvovaní štúdia.

Štúdia tiež skúma rozdiely podľa dennej a externej formy štúdia, pohlavia a podľa stupeňa štúdia (1. a 2. stupeň vysokoškolského vzdelávania).

Tabuľka 1 *Vplyv pandémie COVID-19 na profesijný život študentov vysokých škôl*

	Pozitívny vplyv	Negatívny vplyv	Žiadny vplyv
Profesijné schopnosti	21,7 %	35,8 %	42,5 %
Financovanie štúdia	26,6 %	23,7 %	49,7 %
Situácia zamestnanosti/ platenej práce	21,6 %	22,6 %	55,7 %
Financovanie nákladov na život	26 %	33,8 %	40,2 %
Účasť na trhu práce po absolvovaní štúdia	16,3 %	31,1 %	52,6 %

Zdroj údajov: EUROSTUDENT VIII, vlastné spracovanie

Výsledky ukazujú, že pandémie mala na profesijný život vysokoškolských študentov zmiešané dopady.

¹ Vplyvom povinného obmedzenia podnikateľských aktivít a zníženia spotrebiteľského dopytu boli mnohí zamestnávateľia nútení hľadať spôsoby, ako obmedziť svoje náklady, čo často viedlo k prepúšťaniu zamestnancov. Od začiatku roka 2020 sa situácia na trhu práce neustále zhoršovala, pričom v apríli a máji bol zaznamenaný medziročný pokles zamestnanosti v takmer všetkých odvetviach. Podľa údajov Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny sa v apríli 2020 evidovaná miera nezamestnanosti zvýšila najrýchlejším tempom v histórii. Monitorng MSP, 2020.

- Najvýraznejší negatívny vplyv bol zaznamenaný v oblasti profesijných schopností (35,8 %), čo naznačuje, že pandemické opatrenia spôsobili pre významnú časť študentov obmedzenia praktických skúseností a profesijného života.
- Financovanie štúdia zostalo bez zmeny pre 49,7 % respondentov, pozitívny vplyv pocítilo 26,6 %, ten bol o niečo vyšší než negatívny 23,7 %, čo naznačuje, že niektorým študentom mohli opatrenia počas pandémie v niektorých prípadoch dokonca pomôcť napríklad úsporou na doprave, či ubytovaní.
- Najmenší pocítovaný vplyv, respektíve žiadny vplyv dominoval v skúmanej oblasti situácia zamestnanosti/platenej práce (55,7 %). Znamená to, že väčšina študentov nezaznamenala zmenu v pracovných príležitostiach.. Percentuálny podiel študentov, ktorí zaznamenali pozitívny a negatívny vplyv, bol takmer vyrovnaný čo môže naznačovať, že pandémia mala rôzny dopad podľa konkrétneho odvetia alebo pracovnej pozície.
- Po oblasť profesijných schopností bol najvyšší negatívny vplyv zaznamenaný vo financovaní nákladov na život (33,8 %), čo naznačuje zhoršenie finančnej situácie počas pandémie.
- Pokiaľ ide o očakávania na trhu práce po absolvovaní štúdia, viac ako polovica študentov (52,6 %) si nemyslí, že pandémia ovplyvní ich budúce pracovné uplatnenie. Avšak negatívny vplyv (31,1 %) prevyšuje nad pozitívnym (16,3 %), čo naznačuje určitú mieru neistoty medzi študentmi.

Vplyv pandémie COVID-19 na profesijné schopnosti

Tabuľka 2 Vplyv pandémie COVID-19 na profesijné schopnosti medzi jednotlivými kategóriami

	Pozitívny vplyv	Negatívny vplyv	Žiadny vplyv
Forma štúdia			
Denná forma	18,7 %	39,7 %	41,6 %
Externá forma	37,3 %	15,5 %	47,2 %
Pohlavie			
Žena	21,4 %	36,7 %	41,9 %
Muž	22 %	34,4 %	43,6 %
Stupeň štúdia			
1. stupeň	21,9 %	34,1 %	44 %
2. stupeň štúdia	24,5 %	33,1 %	42,4 %

Zdroj údajov: EUROSUDENT VIII, vlastné spracovanie

- Denní študenti zaznamenali častejšie negatívny vplyv pandémie na svoje profesijné schopnosti (39,7 %) oproti externým študentom (15,5 %). Externí študenti častejšie pocítovali pozitívny vplyv pandémie (37,3 %) oproti denným študentom (18,7 %). Dané výsledky môžu súvisieť s tým, že externí študenti

sú často už zamestnaní a ich pracovná situácia mohla aj počas pandémie ostať stabilizovaná, zatiaľ čo denní študenti mohli mať obmedzené možnosti praktických skúseností a sťaží.

- Pri porovnaní vplyvu pandémie COVID-19 na profesijné schopnosti medzi jednotlivými pohlaviami, môžeme vidieť, že ženy pocitovali o trochu väčší negatívny vplyv.
- Porovnanie podľa stupňa štúdia ukázalo, že pandémia mala mierne horší dopad na študentov 1. stupňa, ktorí majú menej pracovných skúseností a príležitostí oproti študentom 2. stupňa, ktorí už môžu mať lepšie nadviazané profesijné vzťahy a pracovné skúsenosti.

Vplyv pandémie COVID-19 na financovanie štúdia

Tabuľka 3 Vplyv pandémie COVID-19 na financovanie štúdia medzi jednotlivými kategóriami

	Pozitívny vplyv	Negatívny vplyv	Žiadny vplyv
Forma štúdia			
Denná forma	28 %	22,6 %	49,4 %
Externá forma	19,2 %	29,6 %	51,1 %
Pohlavie			
Žena	24 %	26,6 %	49,4 %
Muž	30,4 %	19,3 %	50,3 %
Stupeň štúdia			
1. stupeň	25,2 %	24,9 %	49,9 %
2. stupeň štúdia	30 %	22 %	48,1 %

Zdroj údajov: EUROSTUDENT VIII, vlastné spracovanie

- Študenti sa počas pandémie stretávali s rôznymi výzvami v oblasti financovania štúdia. Denní študenti častejšie uvádzali pozitívny vplyv pandémie na financovanie štúdia (28 %) v porovnaní s externými študentmi (19,2 %). Tento rozdiel môže súvisieť s tým, že externí študenti často kombinujú prácu so štúdiom a počas pandémie mohlo dôjsť k strate pracovných príležitostí, nestabilite zamestnania či zníženiu príjmov.
- V oblasti financovania štúdia, muži pocitovali vyšší pozitívny vplyv (30,4 %) v porovnaní so ženami (24 %).
- Porovnanie podľa stupňa štúdia ukázalo, že u študentov 2. stupňa bol zaznamenaný vyšší pozitívny vplyv (30 %) v porovnaní so študentmi 1. stupňa (25,2 %). Študenti 2. stupňa mohli mať väčšie skúsenosti s hľadaním finančných zdrojov pri získaní práce či stabilnejšej pracovnej pozície, ktoré im umožnili lepšie zvládať finančnú situáciu počas pandémie. Naopak, študenti 1. stupňa mohli byť finančne zraniteľnejší, čo sa prejavilo mierne vyšším negatívnym vplyvom.

Vplyv pandémie COVID-19 na situáciu zamestnanosti/platenej práce

Tabuľka 4 Vplyv pandémie COVID-19 na situáciu zamestnanosti/platenej práce medzi jednotlivými kategóriami

	Pozitívny vplyv	Negatívny vplyv	Žiadny vplyv
Forma štúdia			
Denná forma	20,5 %	23 %	56,6 %
Externá forma	27,4 %	21,1 %	51,6 %
Pohlavie			
Žena	20,8 %	24,7 %	54,5 %
Muž	22,7 %	19,5 %	57,9 %
Stupeň štúdia			
1. stupeň	20,4 %	22,5 %	57,1 %
2. stupeň štúdia	26 %	26,4 %	47,6 %

Zdroj údajov: EUROSUDENT VIII, vlastné spracovanie

- Externí študenti uvádzali pozitívny vplyv pandémie na zamestnanosť častejšie (27,4 %) ako denní študenti (20,5 %). Vzhľadom na to, že externí študenti často popri štúdiu pracujú, mohli mať, na rozdiel od denných študentov, aj počas pandémie stabilnejšie zamestnanie.
- Na situáciu zamestnanosti/platenej práce pociťovali negatívny vplyv viac ženy (24,7 %) oproti mužom (19,5 %). Môže to súvisieť s tým, že pracovali vo väčšej miere v tých sektoroch, ktoré boli výrazne poznačené opatreniami (napr. služby, cestovný ruch, gastronómia). Naopak, muži – respondenti sa možno ocitli v stabilnejších pracovných pozíciách alebo profesiách, ktoré boli menej ovplyvnené pandemiou.²
- Na základe výsledkov môžeme zhodnotiť, že študenti 2. stupňa mali väčší pohyb v oblasti zamestnanosti – či už pozitívnym alebo negatívnym smerom. To môže naznačovať, že títo študenti boli viac zapojení na pracovnom trhu a pandémie ovplyvnila ich pracovné príležitosti v rôznych smeroch.

² Vplyvy koronakrízy na jednotlivcov záviseli od charakteru ich povolania. Dôležitými faktormi boli najmä (1) možnosť pracovať z domu a (2) miera kontaktu s inými ľuďmi na pracovisku. Najviac ohrozené boli profesie, pri ktorých nebolo možné vykonávať prácu na diaľku a zároveň si vyžadovali častý a úzky kontakt s ostatnými. Zamestnanci v odvetviach, kde nebola možnosť práce na diaľku a ktoré nepatrili medzi nevyhnutné služby, čelili zvýšenému riziku straty zamestnania. Platilo to predovšetkým pre profesie v ubytovacích a stravovacích službách, cestovnom ruchu, kultúre, zábave a rekreačných činnostiach. Dujava a Peciar, 2020, s. 2-4.

Vplyv pandémie COVID-19 na financovanie nákladov na život

Tabuľka 5 Vplyv pandémie COVID-19 na financovanie nákladov na život medzi jednotlivými kategóriami

	Pozitívny vplyv	Negatívny vplyv	Žiadny vplyv
Forma štúdia			
Denná forma	27,4 %	32,6 %	39,9 %
Externá forma	18,5 %	40,1 %	41,4 %
Pohlavie			
Žena	23,6 %	37,4 %	39 %
Muž	29,4 %	28,5 %	42,1 %
Stupeň štúdia			
1. stupeň	24,2 %	34,2 %	41,6 %
2. stupeň štúdia	29,5 %	34,6 %	35,9 %

Zdroj údajov: EUROSUDENT VIII, vlastné spracovanie

- Pri porovnaní jednotlivých kategórií, podobne ako v oblasti financovania štúdia, aj v oblasti financovania životných nákladov, externí študenti, ženy a študenti 1. stupňa čelili väčším finančným problémom súvisiacich s pandemickou situáciou. Naopak, muži, denní študenti a študenti 1. stupňa sa s financiami na život dokázali vyrovnáť o niečo lepšie.
- Denní študenti zaznamenali častejšie pozitívny vplyv pandémie na financovanie životných nákladov (27,4 %) oproti externým študentom (18,5 %).
- Muži vnímali financovanie svojich životných nákladov počas pandémie pozitívnejšie. Negatívny vplyv pocítili viac ženy (37,4 %) než muži (28,5 %).
- Pozitívny vplyv pandémie na financovanie životných nákladov uvádzali častejšie študenti 2. stupňa (29,5 %) než študenti 1. stupňa (24,2 %). Negatívny vplyv bol podobný v oboch skupinách (1. stupeň – 34,2 %, 2. stupeň – 34,6 %). Študenti 2. stupňa častejšie pocítovali pozitívny vplyv pandémie na financovanie životných nákladov, pravdepodobne vďaka lepším možnostiam zamestnania. Študenti 1. stupňa boli menej ovplyvnení, no tí, ktorí zaznamenali vplyv, ho vnímali skôr negatívne.

Očakávanie vplyvu pandémie COVID-19 na účasť na trhu práce po absolvovaní štúdia

Tabuľka 6 Očakávanie vplyvu pandémie COVID-19 na účasť na trhu práce po absolvovaní štúdia medzi jednotlivými kategóriami

	Pozitívny vplyv	Negatívny vplyv	Žiadny vplyv
Forma štúdia			
Denná forma	14,4 %	34,2 %	51,4 %
Externá forma	26 %	15,3 %	58,7 %
Pohlavie			
Žena	16 %	33,7 %	50,3 %
Muž	16,6 %	27,3 %	56,1 %
Stupeň štúdia			
1. stupeň	16,9 %	31 %	52,1 %
2. stupeň štúdia	15,6 %	33,4 %	51 %

Zdroj údajov: EUROSTUDENT VIII, vlastné spracovanie

- Na základe dát v *tabuľke 6* očakávanie vplyvu pandémie COVID-19 na účasť na trhu práce po absolvovaní štúdia môžeme analyzovať rozdiely medzi jednotlivými kategóriami nasledovne:
- Externí študenti uvádzali pozitívny vplyv pandémie na ich budúce pracovné príležitosti častejšie (26 %) než denní študenti (14,4 %). Negatívny vplyv pociťovali častejšie denní študenti (34,2 %) v porovnaní s externými študentmi (15,3 %). Taktiež kategória žiadny vplyv bola vyššia u externých študentov oproti denným. Externí študenti už majú pravdepodobne pracovné skúsenosti, a preto sa až tak neobávajú, že ich profesijné príležitosti budú po skončení tak ohrozené, ako u denných študentov, ktorí mohli čeliť po ukončení štúdia neistote na trhu práce.
- Podľa pohlavia boli očakávania pozitívneho vplyvu pri mužoch a ženách takmer rovnaké (muži – 16,6 % a ženy – 16 %). Avšak čo sa týka negatívneho vplyvu, ženy častejšie očakávajú negatívne dôsledky pandémie (33,7 %) na ich budúcu účasť na trhu práce, zatiaľ čo muži sú o niečo optimistickjší (27,3 %), alebo si nemyslia, že pandémia COVID-19 bude mať nejaký vplyv na ich účasť na trhu práce po absolvovaní štúdia (56,1 %).
- Študenti 2. stupňa sa o trochu viac obávajú negatívneho dopadu pandémie na svoju pracovnú budúcnosť. Dôvodom môže byť, že sú už bližšie k ukončeniu štúdia a vstupu na trh práce. Naopak, študenti 1. stupňa sú o niečo optimistickjší, keďže ešte majú priestor na získavanie skúseností pred ukončením štúdia. Avšak medzi týmito dvomi kategóriami nie sú viditeľné rozdiely, ani čo sa týka žiadneho vplyvu, ktorý očakáva takmer rovnaké percento študentov.

Záver

Výsledky výskumu ukázali, že pandémia COVID-19 ovplyvnila rôzne aspekty profesijného života vysokoškolských študentov, pričom jej vplyv nebol rovnaký pre všetky skupiny študentov. Pri porovnaní vplyvu medzi jednotlivými skupinami boli niektoré skupiny zasiahnuté viac a niektoré menej. Externí študenti a muži boli menej ovplyvnení než denní študenti, ženy a študenti 2. stupňa. Najvýraznejšie negatívne vplyvy boli zaznamenané v oblasti profesijných schopností a financovania nákladov na život. Napriek tomu, že pandémia priniesla neistotu na trh práce, väčšina študentov nepredpokladá, že by zásadne ovplyvnila ich dlhodobé pracovné vyhliadky. Kľúčovým opatrením do budúcnosti by mohla byť podpora praktického vzdelávania, podpora študentov v oblasti financií a posilnenie ich uplatnenia na trhu práce.

Literatúra

DUJAVA, J. & PECIAR, M. (2020). Trh práce v karanténe. Vplyv koronakrízy na trh práce na Slovensku. Ministerstvo financií SR.

MONITORING MSP. (2020). Vplyv pandémie COVID-19 na zamestnanosť v SR. Dostupné na: <https://monitoringmsp.sk/2020/08/10/vplyv-pandemie-covid-19-na-zamestnanost-v-sr>

DATABÁZA EUROSTUDENT VIII

Mgr. Denisa Pažitková
CVTI SR, oddelenie vysokých škôl
denisa.pazitkova@cvtisr.sk

Etické dilemy umelej inteligencie vo vysokoškolskom štúdiu na Slovensku

Abstrakt

Počas vysokoškolského štúdia hľadá mnoho študentov spôsoby, ako si uľahčiť štúdium, zlepšiť proces učenia a efektívnejšie využiť čas strávený učením. Jedným z takýchto spôsobov je aj využitie umelej inteligencie. Dnes existuje množstvo verejne dostupných aplikácií a nástrojov umelej inteligencie, ktoré môžu byť prínosné nielen pre študentov, ale aj pre pedagógov, či už pri spracovaní informácií, generovaní textov alebo automatizácii rôznych akademických procesov. Na druhej strane, umelá inteligencia ešte nie je dostatočne preskúmaná, stále sa vyvíja a napreduje, čo so sebou prináša aj isté etické dilemy. Otázky o akademickej integrite, originalite študentských prác, či nerovnosti a diskriminácii sú dôležitou súčasťou diskusie o jej využívaní vo vzdelávacom prostredí. Tento článok analyzuje výhody a riziká spojené s implementáciou umelej inteligencie na vysokých školách. Poukazuje na to, ako sa postupne menia tradičné spôsoby výučby a písanie záverečných prác a ako môže vyzeráť budúcnosť univerzitného štúdia, pokiaľ sa podniknú správne kroky k prispôsobeniu sa a lepšiemu spolunažívaniu s umelou inteligenciou. Navyše, upozorňuje na dôležitosť vytvárania usmernení a programov na neustále školenie pedagógov v ére nezastaviteľne rastúcej digitalizácie

Kľúčové slová

Umelá inteligencia, AI, etické dilemy, vysoké školy, vzdelávanie, usmernenia.

Abstract

During their university studies, many students are looking for ways to make their studies easier, improve the learning process, and make the time spent studying more efficient. One such way is to use artificial intelligence. Today, there are many publicly available artificial intelligence applications and software that can be beneficial not only for students, but also for educators, whether in processing information, generating texts, or automating various academic processes. On the other hand, artificial intelligence has not yet been sufficiently researched and is still developing and advancing, which also brings with it certain ethical dilemmas. Questions related to academic integrity, originality of student work, or inequality and discrimination are an important part of the discussion about its use in the educational environment. This article analyzes the benefits and risks associated with the implementation of artificial intelligence in higher education. It shows how traditional ways of teaching and writing final theses are gradually changing and what the future of university studies could look like if the right steps are taken to adapt and better coexist with artificial intelligence. It also highlights the importance of creating guidelines and programs for the continuous training of educators in an era of unstoppable digitalization.

Keywords

Artificial intelligence, AI, ethical dilemmas, universities, education, guidelines.

Úvod

Žijeme v digitálnom svete, kde technológie zohrávajú významnú úlohu vo všetkých aspektoch života, vrátane vysokoškolského vzdelávania. Neoddeliteľnou súčasťou akademického prostredia sa preto stala aj umelá inteligencia, ktorá pomáha študentom, aj pedagógom efektívnejšie pracovať s informáciami, automatizovať rutinné úlohy a zlepšovať proces učenia. *Čo vlastne znamená pojem umelá inteligencia?* Pochádza z anglického výrazu Artificial Intelligence (AI) a ide o človekom vytvorený systém (zvyčajne softvérový nástroj), ktorý dokáže analyzovať dáta, učiť sa z nich a autonómne vykonávať rôzne úlohy, ktoré si tradične vyžadujú ľudskú inteligenciu. Špecifický typ umelej inteligencie, ktorý dokáže generovať nový obsah – texty, obrázky, hudba, videá alebo dokonca programovací kód – sa nazýva generatívna umelá inteligencia (ďalej GUI). Tá sa učí na veľkých množstvách už existujúcich dát a dokáže vytvárať nové výstupy na základe vzorov.

V akademickom prostredí sa takáto umelá inteligencia využíva napríklad na zlepšenie interaktívneho učenia, automatizované hodnotenie študentov, generovanie textov, či analýzu veľkého množstva informácií. Hoci nám prináša množstvo výhod, jej rastúci vplyv vyvoláva dôležité etické otázky. Študenti ju môžu využívať na uľahčenie štúdia, no zároveň hrozí, že bude zneužitá na obchádzanie akademických pravidiel. Generovanie textov a odpovedí pomocou umelej inteligencie môže oslabiť schopnosť kritického myslenia a originality, zatiaľ čo vyučujúci čelia výzve, ako rozlíšiť autentické študentské výstupy od tých, ktoré boli vytvorené umelou inteligenciou. Táto problematika spočíva v nájdení rovnováhy medzi využívaním umelej inteligencie ako užitočného nástroja a ochranou akademickej integrity. Tento článok sa bude zaoberať hlavnými etickými dilemami spojenými s používaním umelej inteligencie vo vysokoškolskom štúdiu, preskúma jej výhody aj riziká a načrtne možné riešenia pre budúcnosť vzdelávania.

Vývoj umelej inteligencie v akademickom prostredí

Historický vývoj umelej inteligencie v akademickom prostredí siaha až do polovice 20. storočia, keď vedci začali skúmať možnosti strojového učenia a simulácie ľudskej inteligencie. Prvé významné pokroky sa udiali v 50. a 60. rokoch vďaka priekopníkom, ako boli A. Turing, J. McCarthy, či M. Minsky, ktorí jej položili teoretické aj praktické základy. S rozvojom počítačových technológií a dostupnosťou veľkého množstva dát v 21. storočí zažila umelá inteligencia v akademickej sfére obrovský rozmach. Univerzity a výskumné centrá sa sústredili na strojové učenie, neurónové siete

a hlboké učenie, čím sa otvorili široké možnosti na interdisciplinárne využitie umelej inteligencie v oblastiach, ako sú medicína, fyzika, či lingvistika (Wagner, 2024).

Významným míľnikom vo výskume umelej inteligencie na Slovensku sa stal rok 2019, keď sa zišlo mnoho odborníkov na umelú inteligenciu z celého Slovenska na Slovenskej technickej univerzite v Bratislave, aby podporili vznik Slovenského centra pre výskum umelej inteligencie (slovak.AI). Týmto krokom chceli zakladatelia zvýšiť kvalitu rozvoja talentov v oblasti umelej inteligencie a zmierniť odliv odborníkov do zahraničia (Slovenská technická univerzita, 2019).

Hoci sa umelá inteligencia začala skúmať ešte v minulom storočí, výrazný posun, najmä pokiaľ ide o prenikanie do života bežného používateľa, ale aj do akademického prostredia, nastal až v roku 2022, keď bol prezentovaný model ChatGPT vo verzii GPT-3.5, ktorý demonštroval pokročilé schopnosti generatívnej umelej inteligencie vytvárať celé texty a odpovede na otázky veľmi sofistikovaným spôsobom. Na Slovensku sa však začala výraznejšie presadzovať v oblasti vzdelávania až v roku 2023. Práve v tomto roku vyšlo mnoho článkov o jej prínosoch a rizikách, čo podnietilo širšiu diskusiu aj o etických dilemách. Od roku 2023 prešli iba necelé dva roky, preto máme k dispozícii ešte len veľmi obmedzené množstvo prieskumov, ktorých hlavnou témou je umelá inteligencia v školstve.

Jeden z takýchto prieskumov realizovala v roku 2023 Fakulta masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Konal sa na vzorke 474 žiakov a 87 učiteľov stredných škôl. Podľa výsledkov z tlačovej správy je zrejmé, že drvivá väčšina (97,5 % žiakov) sa s pojmom umelá inteligencia už stretla, no iba temer polovica si ju už aj vyskúšala (48 % žiakov) (Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2023). Môžeme predpokladať, že toto percento by bolo v roku 2025 oveľa vyššie, keďže sa umelá inteligencia rapídne spopularizovala neustálym vývojom a zlepšovaním svojich nástrojov. Dôvodom bolo aj to, že v máji 2024 OpenAI predstavil svoj najnovší model, GPT-4o. Tento model je vylepšenou verziou GPT-4 a pre každého bol sprístupnený zadarmo. Ďalšie výsledky, ktoré môžeme pozorovať z prieskumu, naznačujú, že téma umelej inteligencie bola v roku 2023 ešte pomerne nová, keďže 55 % vyučujúcich sa zatiaľ nestretlo s prípadom, že by ju žiaci aktívne používali a približne 54 % s nimi o tejto téme doteraz nehovorilo (Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2023).

V decembri 2024 spustila Asociácia pre umelú inteligenciu na Slovensku (ASAI) v spolupráci s niektorými slovenskými vysokými školami a so Študentskou radou vysokých škôl prieskum medzi pedagógmi a študentmi. Cieľom tohto prieskumu je získať jasný obraz o aktuálnom stave výučby a využívania nástrojov umelej inteligencie, analyzovať výzvy, ktorým čelia študenti a pedagógovia a navrhnúť riešenia pre spoluprácu a podporu ďalšieho rozvoja tejto oblasti na Slovensku. K tomuto prieskumu sa vyjadril aj PhDr. Peter Murár, PhD., prodekan Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, ktorý poznamenal, že „v školách i na univerzitách sa stále ešte len učíme ako pristupovať k umelej inteligencii: kde pre nás môže byť užitočným pomocníkom a kde sa, naopak, dostávame na tenký ľad – či už z hľadiska etiky, alebo zanedbávania samostatného premýšľania“ (Asociácia pre umelú inteligenciu na Slovensku, 2024). Od začiatku tohto prieskumu prešli iba necelé tri

mesiace a výsledky nie sú zatiaľ verejne dostupné. Asociácia však verí, že nám prinesú cenné informácie pre tvorbu stratégií na podporu vzdelávania a spolupráca medzi akademickou obcou, študentmi a odborníkmi z praxe podporí efektívnejšie začlenenie umelej inteligencie do vzdelávacieho procesu a lepšie pripraví absolventov na výzvy digitálnej éry (Asociácia pre umelú inteligenciu na Slovensku, 2024).

Umelá inteligencia ako pomocník

Skoro žiadna vysoká škola sa dnes už nezaobíde bez využitia umelej inteligencie. Nepoužíva ju iba ako doplnkový nástroj, ale aj ako súčasť výučbového procesu, pričom jej využitie nie je obmedzené len na štúdium. Pomáha aj v administratíve, plánovaní rozvrhov či pri analýze študentskej výkonnosti. Nástroje umelej inteligencie pomáhajú študentom pri písaní seminárnych a záverečných prác, analyzovaní vedeckých štúdií, či príprave na skúšky. Profesori ju využívajú na hodnotenie úloh, personalizované vzdelávanie a zefektívnenie výučby.

Jedným z najznámejších nástrojov, ktorý spopularizoval generatívnu umelú inteligenciu je ChatGPT. Jeho hlavnou úlohou je generovať texty, preto mnohí študenti neváhajú využiť jeho výhody, či už pri plnení domácich úloh, alebo hľadání informácií a inšpirácie. Nástroje ako Grammarly a QuillBot zlepšujú jazykovú úroveň písaných textov, zatiaľ čo doučovacie nástroje umelej inteligencie ako Khan Academy či Squirrel AI ponúkajú interaktívne doučovanie a poskytujú personalizovanú výučbu na základe individuálnych potrieb študentov. Nástroj Notedly AI zas umožňuje rýchlo sumarizovať prednášky a akademické články, čím šetrí študentom čas. Na preklad textov existuje mnoho stránok a nástrojov, no jedným z najlepších je DeepL, inteligentný prekladač, ktorý podporuje vyše 30 jazykov a vďaka umelej inteligencii je schopný do istej miery pochopiť kontext oveľa lepšie ako iné prekladače, čo v konečnom dôsledku pomáha produkovať prirodzenejšie preklady. Ďalším veľmi užitočným nástrojom, najmä pre absolventov, je Rezi AI, ktorý pomáha ľuďom s prípravou životopisu a nácvikom pracovného pohovoru na žiadanú pozíciu. Pre pedagógov existujú nástroje, ktoré im pomôžu pri tvorbe plánov hodín, vzdelávacích materiálov a hodnotení (Eduaide.AI), pri vytváraní interaktívnych prezentácií, kvízov a testov (ClassPoint) a pri automatizovanom spracovaní, hodnotení a poskytovaní spätnej väzby na písomné práce študentov (Gradescope) (Šantavý, 2024).

Opatrenia vysokých škôl o využívaní umelej inteligencie

Vo vysokoškolskom prostredí na Slovensku sa umelá inteligencia objavila len nedávno, no jej rapídny rast už nemožno ignorovať. S jej príchodom sa vynorilo mnoho etických problémov, na ktoré niektoré vysoké školy a univerzity reagovali vydaním manuálov, usmernení a opatrení. Univerzita Komenského v Bratislave vydala *Manuál pre využívanie umelej inteligencie v akademickom prostredí*, v ktorom nabáda vyučujúcich, aby sa sami zoznámili s nástrojmi umelej inteligencie a využívali ich

vo svojej práci, pretože len tak budú môcť kompetentne odovzdávať študentom zručnosti a byť vzorom jej etického používania. Manuál odporúča, aby si samotní vyučujúci stanovili pravidlá používania umelej inteligencie a vymenúva pozitívne príklady jej využitia na hodinách, ktorými sa môžu inšpirovať. Informuje tiež o tom, že má aj širšie využitie ako iba pri príprave písomných zadaní a záverečných prác. Jeden z konkrétnych návrhov pre vyučujúcich znie takto: „*Nechajte študentov vylepšovať a spresňovať prompt¹, až kým nie sú spokojní s odpoveďou*“ (Univerzita Komenského v Bratislave, 2024). Táto úloha pomáha študentom lepšie hodnotiť výstupy nástrojov, podporuje interaktivitu a rozvíja ich kritické myslenie. Zároveň im umožňuje oboznámiť sa s rôznymi druhmi nástrojov a naučiť sa ich efektívne využívať.

Študenti môžu umelú inteligenciu požiadať o:

- definície a vysvetlenia pojmov,
- sumarizáciu dlhých textov,
- spätnú väzbu, zostručnenie, preformulovanie, zmenu štýlu textu,
- filozofickú debatu na danú tému,
- tipy a nápady.

Vyučujúci môžu umelú inteligenciu požiadať o:

- vymýšľanie tém seminárnych prác, zadaní, projektov
- vytváranie skúšobných/testových otázok
- vymýšľanie praktických aktivít a interaktívnych hier
- zostavovanie osnov predmetu a štruktúry prednášok
- skvalitnenie štylistiky textov a emailov, opravu gramatických chýb

Úplné vypracovanie textov, formulovanie záverov či akýchkoľvek tvrdení však môže byť považované za akademický podvod. Jasne stanovené pravidlá používania umelej inteligencie sa musia preto dodržiavať, a to platí aj pri citovaní. Študenti musia priznať a riadne odcitovať text, s ktorým im pomohla. Univerzita Komenského preto vydala prílohu *Odporúčané spôsoby citovania výstupov alebo použitia generatívnej umelej inteligencie na Univerzite Komenského v Bratislave*. V prílohe sa pri použití automatických prekladačov odporúča pridať poznámku: „Preložené nástrojom [NÁZOV NÁSTROJA]“. Pri použití nástrojov umelej inteligencie, ako je príprava podkladov a štruktúry textu, vyhľadávanie a sumarizácia zdrojov sa odporúča uviesť všeobecné vyhlásenie: „Pri príprave tejto práce boli použité nástroje umelej inteligencie [ZOZNAM NÁSTROJOV] za účelom [DÔVOD]. Za správnosť výslednej podoby textu zodpovedá autor/ka“ (Univerzita Komenského v Bratislave, 2024).

¹ Prompt je súbor pokynov alebo informácií, ktoré používateľ dáva modelu umelej inteligencie, aby mu pomohol vygenerovať požadovaný výstup. Môže to byť text, kód, obrázky alebo akýkoľvek iný typ dát, ktorý je relevantný pre úlohu, ktorú má model umelej inteligencie splniť.

Opatrenie na používanie umelej inteligencie vydala aj Slovenská technická univerzita koncom roka 2024, pričom v januári 2025 sa k nej pridala Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.

Vzdelávanie učiteľov o umelej inteligencii

Okrem opatrení sa realizujú aj rôzne projekty a programy, na ktorých sa pedagógovia majú možnosť oboznámiť s umelou inteligenciou a naučiť sa ju používať, pričom po absolvovaní programu majú za úlohu šíriť o nej povedomie aj medzi svojimi študentmi a ostatnými kolegami. V roku 2024 sa uskutočnil program s názvom *Umelá inteligencia v službách učiteľa*. Išlo o intenzívny vzdelávací program, ktorý trval 8 mesiacov a do ktorého sa prihlásilo až 87 učiteľov. Manažérka programu Zuzana Labašová uviedla: „*Chceme, aby boli učitelia pripravení na novú technológiu, ktorá môže výrazne zmeniť podobu vzdelávania. Aby ju vedeli využívať pre svoj prospech a zároveň, aby vedeli nastaviť jasné pravidlá používania pre svojich žiakov.*“ Programu sa zúčastnila aj Mária Balážová, učiteľka z Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku, ktorá komentovala: „*Vo vysokoškolskom prostredí je umelá inteligencia zvyčajne strašiakom, ktorý sa využíva na plagiátorstvo prác. Pritom jeho využívanie môže byť pre učiteľov naozaj prínosom*“ (Komenského inštitút, 2024).

Ďalším príkladom takýchto možností vzdelávania je aj inovačný program, ktorý organizovala Inšpirácia, o. z. v novembri 2024. Program sa zameriaval na praktické skúsenosti s využívaním nástrojov umelej inteligencie, ako sú ChatGPT, DALL-E a Gemini AI a na demonštrácie, ako môže umelá inteligencia zjednodušiť tvorbu vzdelávacích materiálov, návrh úloh a generovanie obrázkov. Zaujímavým motivačným prvkom bolo aj osvedčenie, ktoré účastník získal po absolvovaní programu. Získanie osvedčenia oprávňuje účastníka na 3 % príplatok za profesijný rozvoj (Straňák, 2024).

Riziká a obavy

Hranica medzi výhodami a rizikami využívania umelej inteligencie je veľmi tenká a to platí aj vo vysokoškolskom prostredí. Študenti si jednoducho otvoria jej nástroj, zadajú jednoduchý prompt a dostanú jasnú a kvalitnú odpoveď vo veľmi rýchlom čase. Informácie, ktoré si predtým vyžadovali niekedy aj hodiny hľadania na internete alebo v knihách, sú teraz dostupné na jednom mieste a na ich získanie sa vyžaduje minimálne úsilie. To všetko môže na prvý pohľad vyzeráť veľmi dobre, no táto neobmedzená sloboda informácií so sebou prináša aj isté riziká, na ktoré je potrebné upozorňovať, aby sa táto éra umelej inteligencie nestala hrozbou v očiach vyučujúcich, či celej akademickej spoločnosti.

1. Narušenie akademickej integrity

Umelá inteligencia môže byť zneužitá na generovanie textov, napríklad pri písaní seminárnych prác, čím sa oslabuje autentickosť študentskej práce. Dokáže taktiež za študentov vyriešiť a spraviť ich domáce úlohy, vygenerovať kód pre programátorov, či preložiť texty do iného jazyka pre prekladateľov. To môže nahradiť vlastné myslenie a kreativitu študentov. Nezáleží na štýle textu alebo téme, ktorú študent potrebuje vypracovať, pretože umelá inteligencia dokáže prispôbiť vygenerované texty takmer akémukoľvek štýlu, či už ide o odbornú prácu alebo umelecký text, napríklad poéziu. V prostredí vysokých škôl je toto riziko mimoriadne výrazné. Študenti to môžu využiť na vytváranie celých záverečných prác bez skutočného pochopenia témy alebo samostatného výskumu. To môže viesť k oslabeniu akademických štandardov a znižovaniu kvality vzdelávania. Navyše, vyučujúci môžu mať problém s odhalením, či práca vznikla autenticky, čo komplikuje hodnotenie vedomostí a schopností študentov, a posúdenie originality a autenticosti akademických prác. Táto problematika zároveň vyvoláva diskusie o potrebe nových spôsobov hodnotenia a prispôbenia akademických pravidiel na kontrolu využívania umelej inteligencie vo vzdelávaní.

V marci 2025 hovoril Bertel De Groote v prezentácii na webinári o generatívnej umelej inteligencii a jej vplyvoch na vzdelávanie, konkrétne pri písaní diplomových prác. De Groote poukázal na to, že jej používanie môže znižovať hodnotu exkluzívnej akademickej odbornosti, ktorá by mala byť prítomná v diplomovej práci, keďže umelá inteligencia má neobmedzený prístup k sofistikovaným nástrojom vyhľadávania. Čoraz častejšie to núti univerzity, aby preformulovali zaužívané spôsoby hodnotenia akademických úspechov (De Groote, 2025). Pokiaľ by sa využívali staré spôsoby hodnotenia pri nových metódach, aké študenti používajú pri učení a písaní záverečných prác, mohlo by to znamenať úpadok kvality vzdelávania a podpriemernej kvalifikácie budúcich absolventov. Okrem toho De Groote poukazuje aj na to, čo pri písaní diplomovej práce nedokáže umelá inteligencia napodobniť. Študenti sa potrebujú do hĺbky ponoriť do konkrétnej oblasti záujmu a vyberať si zo širokého sortimentu zdrojov, pričom poskytujú svoju unikátnu perspektívu na danú tému. Vytváranie práce musí obsahovať kreativitu, vlastný charakter a schopnosť orientovať sa v nejednoznačnosti, čiže niečo, čo umelá inteligencia nedokáže zreplikovať.

Okrem toho spomína aj prirovnanie používania ChatGPT k navigácii GPS a kladie otázku, či by sa ľudia vybrali šoférovať k moru pomocou papierovej mapy alebo GPS (De Groote, 2025). GPS navigáciu používame už dlhé roky, a preto si na ňu väčšina ľudí zvykla. Málokto by si vybral papierovú mapu, keby sa chcel dostať niekde ďaleko na neznáme miesto, pretože je to výrazne zložitejšie a neefektívne. Podľa tohto prirovnania by sa dalo predpokladať, že na umelú inteligenciu sme si ešte nezvykli, dostatočne sa nepoučili o jej výhodách a rizikách a nevylepšili sme ju do takého štádia, aby sme ju vedeli používať eticky. De Groote pripomína, že tak, ako máme stále GPS po ruke, keď si sadneme do auta, tak máme stále k dispozícii aj umelú inteligenciu, keď si otvoríme internet, a preto majú učitelia zodpovednosť voči študentom vysporiadať sa s touto novou technológiou zmysluplným spôsobom (De Groote, 2025).

2. Strata kritického myslenia a kreativity

Ďalším významným rizikom je závislosť od umelej inteligencie a s tým spojená strata kreativity a zníženie kritického myslenia. Študenti sa začínajú čoraz častejšie spoliehať na ňu nielen pri vyhľadávaní informácií, ale aj vo všetkých aspektoch svojho štúdia. To môže viesť k strate schopnosti riešiť komplexné problémy samostatne. Po dokončení štúdia môže byť pre absolventov ťažšie nájsť si prácu alebo udržať si ju, keďže môžu čeliť situáciám, v ktorých budú musieť prijímať rozhodnutia alebo vypracovávať úlohy bez prípravy a bez pomoci umelej inteligencie.

3. Nepresnosť v odpovediach umelej inteligencie

Umelá inteligencia čerpá z obrovského množstva údajov, ktoré zahŕňajú texty z rôznych verejných zdrojov. Ak sú tieto údaje nepresné, obsahujú chyby alebo neaktuálne informácie, môže sa „naučiť“ tieto nepresnosti a následne ich vygenerovať vo svojich odpovediach. Umelá inteligencia zároveň „nechápe“ texty alebo fakty rovnako ako človek. Bez schopnosti skutočne pochopiť kontext a detaily môže umelá inteligencia poskytovať odpovede, ktoré sú relevantné len povrchovo, ale nepresné alebo nevhodné v konkrétnych situáciách. Vo vysokoškolskom prostredí to môže mať negatívny dopad na kvalitu vzdelávania. Študenti môžu prijať nepravdivé informácie, čo sa môže negatívne prejaviť na ich výsledkoch, ak si ich neoveria a budú s nimi ďalej pracovať.

4. Dopad na prácu učiteľov

Spomenuté riziká sú dôsledkom rôznych obáv najmä zo strany vyučujúcich. Jednou z najčastejších je, že umelá inteligencia do veľkej miery preberie alebo dokonca nahradí prácu vyučujúcich. Z Chatbota² sa môže stať virtuálny učiteľ, za ktorým nie je potrebné nikam ísť. Kedykoľvek a kdekoľvek odpovie na akúkoľvek otázku o preberanom učive. Množstvo takýchto nástrojov umelej inteligencie funguje na konverzačnom princípe, čo umožňuje študentom klásť otázky prirodzeným spôsobom a získavať relevantné odpovede v reálnom čase. Majú pocit, že sa rozprávajú so skutočným učiteľom. Chatbotovi môžeme zadať pokyn, aby sa správal a komunikoval ako učiteľ. Umelá inteligencia neustále zvyšuje svoje schopnosti, dokáže poskytovať automatizovanú spätnú väzbu, hodnotiť testy, generovať učebné materiály, pričom sa čoraz častejšie vynára otázka, či bude v budúcnosti úloha pedagógov stále nevyhnutná. Hoci sa umelej inteligencii darí efektívne podporovať vzdelávací proces a zjednodušiť administratívne úkony, nikdy nebude schopná nahradiť hodnotu ľudského faktora. Ten spočíva v schopnosti individuálne pristupovať k študentom, motivovať ich, rozvíjať kritické myslenie a flexibilne prispôbovať výučbu ich špecifickým potrebám.

² Chatbot je automatizovaný program, ktorý dokáže interagovať s používateľmi a odpovedať na ich otázky v reálnom čase. Tento softvérový nástroj využíva umelú inteligenciu na interakciu s užívateľmi prostredníctvom chatovacej aplikácie.

Uvedieme niektoré dôvody, prečo by umelá inteligencia nemala (a nemohla) nahradiť úlohu učiteľa vo vzdelávacom prostredí:

Emočné a medziľudské zručnosti –

Umelá inteligencia nemá schopnosť vyjadrovať empatiu, čítať emocionálny stav študenta alebo vytvárať osobné vzťahy, ktoré sú kľúčové pre učenie a rozvoj. Hoci dokáže poskytnúť rady, inšpiráciu či motivačné slová, treba si uvedomiť, že tieto slová nemajú takú váhu, ako keby ich vyslovil priamo učiteľ.

Flexibilita a adaptabilita –

Umelá inteligencia operuje na základe vopred naprogramovaných pravidiel a môže mať problém prispôbiť sa v reálnych, nepredvídateľných situáciách, no učiteľ dokáže prispôbiť výučbu aktuálnym potrebám a situáciám.

Zvládanie etických a morálnych rozhodnutí –

Učiteľ dokáže zaobchádzať s neetickým správaním študentov, podporovať diverzitu a inklúziu a zohľadniť vyrovnávanie sa s citlivými otázkami alebo osobnými problémami študentov. Umelá inteligencia nemá schopnosť robiť rozhodnutia, ktoré zohľadňujú hodnoty, etiku a kontext situácie.

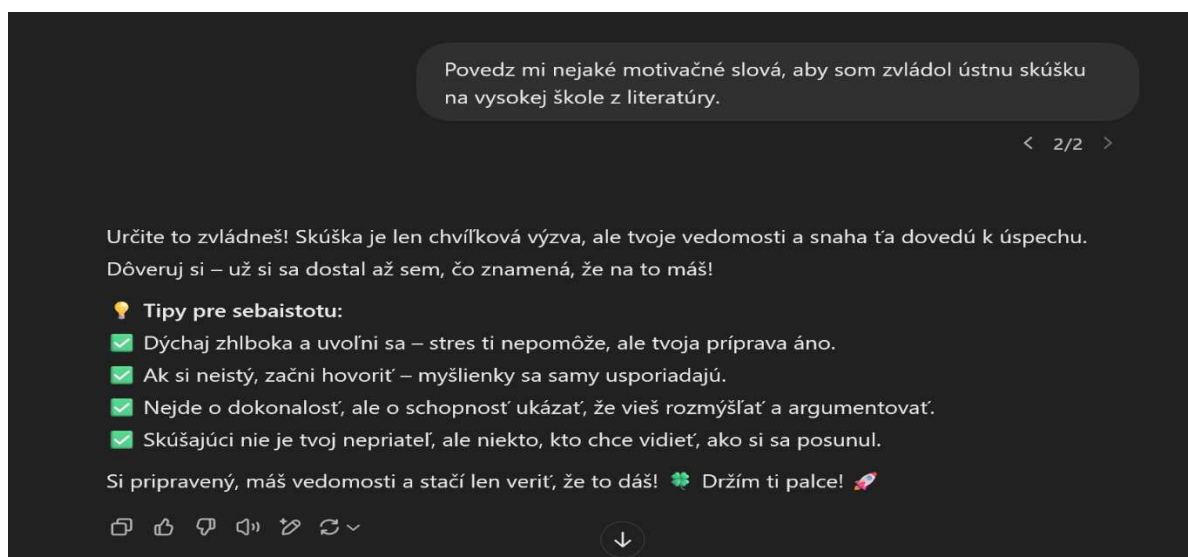
Hodnotenie a individuálny prístup –

Učitelia dokážu poskytovať motivujúce a konštruktívne hodnotenie, ktoré je pre študentov neoceniteľné pri ich raste.

Dôležitosť ľudského kontaktu –

Bez ľudského kontaktu, ktorý umelá inteligencia nemôže nahradiť, by študenti mohli mať problémy s rozvojom sociálnych zručností, medziľudských vzťahov a emocionálnej inteligencie.

Dôležitosť týchto atribútov je znázornený aj na príklade vygenerovanej odpovede modelom umelej inteligencie ChatGPT-4. Ako prompt bol zadáný pokyn, ktorý vyžadoval motivačné slová na zvládnutie ústnej skúšky z literatúry na vysokej škole.

ChatGPT nám síce poskytol pekné motivačné slová, no táto odpoveď je príliš všeobecná a chýba jej individualita a konkrétna emočná situácia. Keďže z promptu nemožno posúdiť, ako sa študent cíti, akú má náladu, či potrebuje motiváciu kvôli tomu, že má stres, neistotu alebo sa mu iba nechce začať učiť na skúšku. Zároveň model umelej inteligencie ignoruje fakt, že študent ide odpovedať konkrétne z literatúry, čo by v opačnom prípade mohlo výrazne zmeniť odpoveď.

Vo všeobecnosti je potrebné dôsledné riadenie vývoja a používania systémov umelej inteligencie a zameranie na udržanie učiteľskej práce (Majchrowska et al., 2022).

Niektoré z ďalších dôležitých rizík sú uvedené aj v dokumente *AI a jej miesto vo vzdelávaní*, kde autori poukazujú na bariéry správneho používania konverzačných nástrojov umelej inteligencie, čo môže mať za následok generovanie nesprávnych, neúplných, či nechcených odpovedí. Niektorými z týchto bariér sú lingvistické obmedzenia, ktoré majú niektoré modely umelej inteligencie, čo môže spôsobiť problémy so správnym porozumením slangových výrazov, hovorovej reči a regionálnych dialektov. Môžu tiež obsahovať predsudky voči istým skupinám ľudí alebo ich presvedčeniam. Navyše, nerozumejú etickým zásadám a môžu poskytovať radikálne, či dokonca nezákonné odporúčania (Pakšiová et al., 2023).

Etické dilemy a usmernenia

Etické otázky v oblasti umelej inteligencie sa začali objavovať už dávno predtým, ako vznikla generatívna umelá inteligencia, príchodom robotov, ktorí sa podobali človeku a mali vykonávať ľudské úlohy. Ľudia sa začali obávať, že roboti nahradia ich prácu, partnerov, či dokonca ich samých. Tieto obavy pretrvávajú aj dodnes a nepomáhajú tomu ani vyhliadky do budúcnosti a nesmierne rýchly vývoj a inovácie v oblasti umelej inteligencie. Dôsledkom toho vznikli rôzne etické dilemy aj v prostredí vysokých škôl, ktoré majú vplyv nielen na študentov a učiteľov, ale aj na širšiu akademickú komunitu.

Plagiátorstvo a akademická integrita –

S rozvojom a prenikaním umelej inteligencie do vzdelávacieho procesu vznikli aj rôzne možnosti na podvádanie a jej využívanie vo vlastný prospech neetickým spôsobom. V reakcii na to vznikli mnohé systémy na detekciu plagiátov a textov vytvorených umelou inteligenciou a zároveň v reakcii na to vznikajú zas ďalšie spôsoby ako obísť detektory umelej inteligencie. Toto očividne nekonečné súperenie vytvára etickú dilemu, či vôbec dokážeme udržať neobmedzené možnosti umelej inteligencie v rámci etických princípov.

Diskriminácia a nerovnosti –

Systémy umelej inteligencie sú trénované na historických dátach, ktoré obsahujú predpojatosti alebo stereotypy, čo môže viesť k diskriminácii určitých skupín študentov (napr. podľa pohlavia, etnického pôvodu alebo sociálno-ekonomického statusu). Isté skupiny študentov môžu byť vďaka technologickým nerovnostiam taktiež znevýhodnené (napr. prístup

k nástrojom umelej inteligencie, internetovému pripojeniu alebo schopnosti využiť tieto nástroje).

Ochrana súkromia a bezpečnosť údajov –

systémy umelej inteligencie často pracujú s veľkým množstvom citlivých údajov, pričom hrozí ich únik alebo neetické využitie.

Nedostatok transparentnosti a zodpovednosti –

Umelá inteligencia je komplexná oblasť a niekedy je ťažké pochopiť, ako systém funguje a z čoho presne čerpá. Algoritmy umelej inteligencie môžu byť preto „čiernymi skrinkami“, čo znamená, že nie je jasné, ako dospeli k určitému výsledku (Majchrowska et al., 2022). Zároveň, ak umelá inteligencia urobí chybu, je otázne, kto nesie zodpovednosť – univerzita, tvorcovia umelej inteligencie alebo samotní používatelia?

Sociálne a psychologické dopady –

Vývoj umelej inteligencie môže viesť aj k zmene v medziľudských vzťahoch, kde sa ľudia budú viac spoliehať na technológiu než na skutočnú sociálnu interakciu. Peter Šantavý vo svojej prednáške hovorí aj o psychologických dopadoch umelej inteligencie na človeka, kde vyzdvihuje, že umelá inteligencia ovplyvňuje naše vnímanie, rozhodnutie a konanie, čo môže spôsobiť zmenu nášho zmýšľania. Tiež zdôrazňuje, že „*má potenciál ovplyvňovať vývoj človeka, extrémne vplývať na jeho psychiku, zmýšľanie a činnosť*“. Spomína aj tzv. digitálnu demenciu, pričom poukazuje na to, že pri nej dochádza k oslabeniu intelektuálnych schopností a vzniku dopamínovej závislosti v dôsledku neustáleho ponárania sa do virtuálneho sveta. V tomto svete nástroje umelej inteligencie stále viac nahrádzajú kognitívne činnosti človeka, čo predstavuje výzvu, na ktorú nie sme evolučne pripravení. (Šantavý, 2023).

V reakcii na tieto dilemy vytvorila Európska komisia s podporou expertnej skupiny pre umelú inteligenciu dokument s názvom *Etické usmernenia pre pedagógov týkajúce sa používania umelej inteligencie a údajov pri výučbe a vzdelávaní*, v ktorom vymenováva etické aspekty a usmerňovacie otázky pre pedagógov pri používaní umelej inteligencie. Úlohou týchto usmernení je podpora pedagógov pri porozumení potenciálu aplikácií umelej inteligencie a využívanie údajov vo vzdelávaní a zároveň zvýšenie ich povedomia o možných rizikách.

Usmernenia vychádzajú najmä z týchto aspektov:

- ľudský faktor a dohľad,
- transparentnosť,
- rozmanitosť,
- nediskriminácia a spravodlivosť,
- správa súkromia a údajov,
- spoločenský a sociálny blahobyť,

- technická spoľahlivosť a
- bezpečnosť a zodpovednosť.

Tento dokument sa zaoberá aj etickou otázkou inkluzivity a poskytuje návrhy, ako môže umelá inteligencia pozitívne prispieť k začleneniu ľudí so zdravotným postihnutím a špeciálnymi potrebami. Ako príklad riešenia uvádza automatické titulky vytvorené umelou inteligenciou v reálnom čase, ktoré by mohli uľahčiť komunikáciu osobám so sluchovým postihnutím, zatiaľ čo audiokomentár by mohol zlepšiť prístupnosť obsahu pre ľudí so zrakovým znevýhodnením. Ak začleníme etické zásady do diskusie o úlohe umelej inteligencie vo vzdelávaní, môžeme podporiť vývoj a implementáciu jej systémov, ktoré budú fungovať zodpovedne, dôveryhodne, spravodlivo a inkluzívne (Majchrowska et al., 2022).

Ako pripraviť študentov na budúcnosť s umelou inteligenciou?

Článok z roku 2023 poskytuje pre pedagógov spôsoby, ktoré môžu implementovať do učebného procesu na svojich hodinách. V článku sa uvádza, že niekoľko malých zmien v triede môže znamenať veľký rozdiel. Prvým zo spôsobov je, aby sa študenti začali pýtať „prečo“ a nie „ako“. Modely umelej inteligencie budú v budúcnosti schopné zhromažďovať, sumarizovať a uprednostňovať informácie za študentov. Je ale stále na nich, aby robili vlastné rozhodnutia. Tieto konverzácie „prečo“ môžu k tomu dopomôcť. Druhým je zameranie sa na priebeh, nie na produkt. Umelá inteligencia dokáže aj sama vytvoriť konečný produkt, preto je dôležitý priebeh, ktorý sústreďí svoju pozornosť na myslenie študentov. Tretím je diskusia o etike konania. Modely umelej inteligencie sa rozhodujú na základe tréningu a existujúcich údajov. Tieto údaje a tréning poskytujú umelej inteligencii jednotliví ľudia, ktorí budú rozhodovať aj o tom, akým smerom sa umelá inteligencia bude poberať. Preto je dôležité vytvoriť etických mysliteľov v triede, aby boli v budúcnosti lepšie pripravení robiť etické rozhodnutia. Ďalším je zdôraznenie spolupráce a medziľudských vzťahov. Bez ohľadu na to, ako umelá inteligencia zmení našu budúcnosť, vždy budú existovať ľudia, ktorí budú musieť spolu vychádzať. Budovanie vzťahov je pre študentov dôležitou zručnosťou, ktorú sa môžu naučiť aj na hodinách v škole a výrazne im to môže zlepšiť vyhliadky do budúcnosti. Vzájomná spolupráca im môže pomôcť identifikovať chyby a efektívne ich riešiť, ale aj získať od druhých ich jedinečné názory (6 ways to prepare students for an AI future, 2023).

Záver

Je zrejmé, že zavedenie umelej inteligencie do akademického prostredia na Slovensku má pred sebou ešte veľa prekážok, či už ide o nedostatočnú kontrolu nad jej rizikami a ich vplyvom na kvalitu vzdelávania, alebo s tým spojené obavy zo strany vyučujúcich. Už mnoho slovenských vysokých škôl sa doposiaľ začalo venovať otázke umelej inteligencie, no len málo z nich podniklo kroky na to, aby sa pomocou

usmernení, opatrení, diskusií, či rôznych programov, zvýšilo povedomie o umelej inteligencii nielen medzi študentmi, ale aj učiteľmi. Tieto kroky by mali viesť k bezpečnejšiemu a etickejšiemu používaniu umelej inteligencie. Mnoho vyučujúcich sa taktiež drží tradičných foriem vzdelávania a hodnotenia študentov. Je preto potrebné apelovať na dôležitosť neustáleho vytvárania a aktualizovania etických usmernení a ich striktného dodržiavania a motivovať vyučujúcich, aby ju začali aktívnejšie implementovať do svojich výučbových a administratívnych procesov a diskutovať o nej so svojimi študentmi. Vysoké školy by mali vytvoriť jasné smernice týkajúce sa etiky a bezpečnosti umelej inteligencie, zabezpečiť školenia a zohľadniť nové technológie vo vzdelávacích programoch. Týmto spôsobom by sa zabezpečilo, že slovenské vysoké školy nezostanú pozadu v technologickom pokroku a kvalita vzdelávania sa bude neustále zvyšovať.

Ak chceme, aby umelá inteligencia bola skutočným prínosom a nie hrozbou vo vzdelávacom sektore, musíme sa naučiť využívať ju s rozvahou, teda ako nástroj, ktorý podporuje intelektuálny rast a nie ako skratku, ktorá vedie k pohodlnosti a strate kreativity. Budúcnosť vzdelávania na Slovensku tak bude závisieť nielen od technologického pokroku, ale najmä od našej schopnosti zachovať ľudský rozmer učenia v neustále sa rozvíjajúcom svete umelej inteligencie.

Literatúra

- ASOCIÁCIA PRE UMELÚ INTELIGENCIU NA SLOVENSKU. (2024). *ASAI spúšťa prieskum o vzdelávaní*. [online] Dostupné na: <https://www.asai.sk/clanky/asai-spusta-prieskum-o-vzdelavani/>
- DE GROOTE, B. (2025). *Writing is so overrated. A reflection on how GenAI challenges writing assignments*. Seminár EUROSTUDENT Talks. [online] Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=V8b9U6CmDu4>
- DITCH THAT TEXTBOOK. (2023). *6 ways to prepare students for an AI future*. [online] Dostupné na: <https://ditchthattextbook.com/ai-skills/>
- KOMENSKÉHO INŠTITÚT. (2024). *Umelá inteligencia ako prínos vo vzdelávaní: Komenského inštitút učí pedagógov, ako s ňou pracovať*. [online] Dostupné na: <https://komenskehoinstitut.sk/ai-v-rukach-ucitela/>
- MAJCHROWSKA, A. et al. (2022). *Etické usmernenia pre pedagógov týkajúce sa používania umelej inteligencie a údajov pri výučbe a vzdelávaní*. [online] Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/c7a/32472.d707a3.pdf>
- PAKŠIOVÁ, R. et al. (2023). *AI a jej miesto vo vzdelávaní*. Medzinárodné vedecké kolokvium. [online] Dostupné na: <https://www.maneko.sk/pdf/articles/WCAF3145.pdf>
- SLOVENSKÁ TECHNICKÁ UNIVERZITA. (2019). *Na STU vzniklo centrum pre výskum umelej inteligencie*. [online] Dostupné na: https://www.stuba.sk/sk/diani-na-stu/prehľad-aktualit/na-stu-vzniklo-centrum-pre-vyskum-umelej-inteligencie.html?bw=false&page_id=12933&

STRAŇÁK, D. (2024). *Digitalizácia. Základy využitia umelej inteligencie pre učiteľov – Praktické využitie nástrojov AI (ChatGPT, Gemini, DALL·E)*. [online] Dostupné na: <https://www.inspiracia.live/ponuka/1922/digitalizacia-zaklady-vyuzitia-umelej-inteligencie-pre-ucitelov-prakticke-vyuzitie-nastrojov-ai-chatgpt-gemini-dall-e>

ŠANTAVÝ, P. (2023). *Základné etické výzvy a riziká systémov umelej inteligencie v optike vzdelávania*. Prednesené na seminári. [online] Dostupné na: https://peter.santavy.cloud/data/uploads/docs/ps-sav-ai_vo_vzdelavani-text.pdf

ŠANTAVÝ, P. (2024). *Systémy umelej inteligencie v službách vzdelávania*. [online] Dostupné na: https://frcth.uniba.sk/fileadmin/rkcmbf/umela_inteligencia/PS-RKCMBF_UK-AI_vo_vzdelavani.pdf

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE. (2024). *Manuál pre využívanie umelej inteligencie v akademickom prostredí Univerzity Komenského v Bratislave*. Bratislava. [online] Dostupné na: https://uniba.sk/fileadmin/ruk/legislativa/2024/VP_2024_12_priloha_2.pdf

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE. (2024). *Odporúčané spôsoby citovania výstupov alebo použitia generatívnej umelej inteligencie na Univerzite Komenského v Bratislave*. Bratislava. [online] Dostupné na: https://uniba.sk/fileadmin/ruk/ovv/2024/Odporucane_sposoby_citovania_vystupov_alebo_pouzitia_generativnej_umelej_inteligencie_na_Univerzite_Komenskeho_v_Bratislave1.pdf

UNIVERZITA SV. CYRILA A METODA V TRNAVE. (2023). *Takmer 37 % učiteľov sa obáva, že by nedokázali rozlíšiť, či bola úloha vypracovaná umelou inteligenciou alebo žiakom*. Tlačová správa. Fakulta masmediálnej komunikácie. Trnava. [online] Dostupné na: https://www.ucm.sk/files/sk/centra-podpory/oddelenie-prace-verejnostou/pre-media/26042023_takmer_37_percent_ucitelov_sa_obava_ze_by_nedokazali_rozlisit_ci_bola_uloha_vypracovana_umelou_inteligenciou_alebo_ziakom.pdf

WAGNER, J. (2024). *História umelej inteligencie (AI) od staroveku až po súčasnosť*. [online] Dostupné na: <https://msg-life.sk/clanky/digitalizacia/historia-umelej-inteligencie/>

Mgr. Dávid Pelošjan
CVTI SR – oddelenie prevencie a výskumov v oblasti mládeže
david.pelosjan@cvtisr.sk

Trh práce v kontexte univerzitného vzdelávania v Slovenskej republike

Abstrakt

Trh práce je najmä príležitosť nájsť si zamestnanie alebo prácu, ktorá vyhovuje schopnostiam, skúsenostiam a potrebám daného človeka. Ovplyvňuje tiež jeho životnú úroveň, pretože od toho, aké pracovné miesto a mzdu dokáže nájsť, závisí jeho finančná stabilita a kvalita života. Spoločne sa pozrieme na aktuálne trendy a problémy na trhu práce v kontexte vysokoškolského vzdelávania na Slovensku. Priblížime si výskum z Rady mládeže Slovenska, ktorý nám ukazuje aké faktory ovplyvňujú mladých ľudí pri výbere zamestnania. Spoločne nazrieme aj na spôsoby ako si mladí vyberajú zamestnanie a nakoniec si povieme viac o bariérach, ktoré sa vyskytujú pri hľadaní zamestnania na trhu práce.

Kľúčové slová

Rada mládeže Slovenska, trh práce, vysokoškolskí študenti, aktuálne trendy na trhu práce, mladí ľudia.

Abstract

The labor market is mainly an opportunity to find a job or a job that suits a person's skills, experience and needs. It also affects their standard of living, because their financial stability and quality of life depend on what kind of job and salary they can find. Together we will look at current trends and problems on the labor market in the context of higher education in Slovakia. We will present research from the Youth Council of Slovakia, which shows us what factors influence young people when choosing a job, we will also look at the way in which young people choose a job and finally we will talk more about the barriers that occur when looking for a job on the labor market. Last but not least, we will evaluate the research.

Keywords

Slovak Youth Council, labor market, university students, current trends in the labor market, young people.

Počas posledných desaťročí sa vplyvom globalizácie a technologického vývoja menia aspekty práce, menia sa aj požiadavky zamestnávateľov na zručnosti zamestnancov. Zrýchľujúci sa technologický pokrok si čoraz viac vyžaduje vysokoškolsky vzdelaných zamestnancov. Otázkou teda ostáva, či súčasný stav vzdelanostnej štruktúry zodpovedá požiadavkám trhu práce. Napriek narastajúcej dynamike ponuky a dopytu po zručnostiach je namieste ďalšia otázka, ako dokáže pracovný trh v čase informačných nerovností dosiahnuť medzi nimi zhodu (Martinák, 2016). Existujú rôzne

teórie, ktoré vysvetľujú nesúlad medzi dopytom a ponukou na trhu práce. Podľa teórie ľudského kapitálu sú pracovníci odmeňovaní podľa svojej produktivity. Ak sa zvýši počet ľudí s vyšším vzdelaním, ich mzdy môžu klesnúť a firmy prispôbujú svoje výrobné procesy dopytu po práci. V dlhodobom horizonte sa dopyt prispôbí ponuke práce. Teória „*job-competition*“ tvrdí, že vzdelanie slúži ako nástroj pre zamestnávateľov pri výbere kandidátov, ktorí sa uchádzajú o pracovné miesta. Relatívna pozícia uchádzačov závisí od rôznych faktorov – vzdelanie, vek či odborné zručnosti. Produktivita a mzda závisia od charakteru pracovného miesta, nie od individuálnych schopností. „*Assignment*“ teórie kombinujú tieto prístupy a tvrdia, že produktivita a mzda závisia od ponuky aj dopytu. Pracovníci sa snažia maximalizovať svoje príjmy a vyberajú si pracovné miesta podľa svojich preferencií a potrieb trhu práce (Martinák, 2016).

O prepojení vzdelávania s požiadavkami trhu práce je potrebná diskusia a táto téma sa stáva čoraz aktuálnejšou. Dôvodom sú protichodné údaje z trhu práce. Na jednej strane sa objavujú štatistiky o vysokej nezamestnanosti absolventov, zatiaľ čo na druhej strane zamestnávatelia pociťujú nedostatok kvalifikovaných pracovníkov, najmä v priemyselných odvetviach. Vysoké školy sa vo všeobecnosti považujú za hybnú silu rozvoja ekonomiky. Na Slovensku je téma vysokoškolského vzdelávania často diskutovaná a analyzovaná. V posledných rokoch došlo k značnému rozvoju vysokého školstva, čo sa prejavuje aj zvýšeným počtom študentov, ktorí sa viac zúčastňujú na vzdelávacom procese. Súčasne sa pozoruje aj výrazná migrácia vysokoškolsky vzdelaných ľudí, ktorá je zameraná najmä na väčšie mestá a čoraz častejšie je spojená s pracovnými príležitosťami (Šprocha, 2011). Výsledkom je, že napriek lepšej dostupnosti vysokoškolského štúdia v SR čelia zaostávajúce regióny odlivu vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva, čo má negatívne dôsledky vzhľadom na možnosti ich budúceho rozvoja (Rehák et Dudová, 2018). Vzdelávacie inštitúcie ako školy a univerzity, by sa mali alebo musia vyvíjať a prispôbovať všetkým požiadavkám, nielen trhu práce, ale aj technologickému rozmachu v 21. storočí. Univerzity sa tradične chápu ako vzdelávacie inštitúcie, ktoré vzdelávajú študentov, čím zvyšujú kvalifikáciu budúcej pracovnej sily. Univerzity okrem vzdelávania študentov realizujú vzdelávanie aj priamo vo firmách alebo neziskových organizáciách. Spolupracujú na aplikovanom výskume s firmami, zakladajú spin off firmy, poskytujú svoje technické vybavenie firmám, atď.

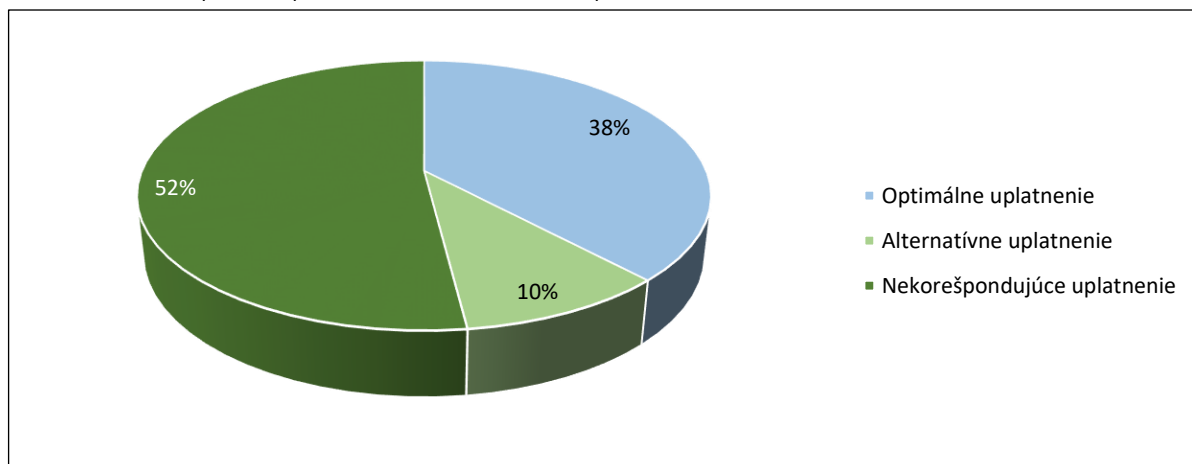
Trh práce

Trh práce je dynamický a ovplyvňuje ho množstvo faktorov – štruktúru ekonomiky, starnutie obyvateľstva, investície a aktuálne spoločenské trendy. Výber vhodnej strednej školy, vysokej školy alebo univerzity môže výrazne ovplyvniť šance na úspešné zamestnanie po ukončení štúdia.

Aktuálne trendy a problémy na trhu práce

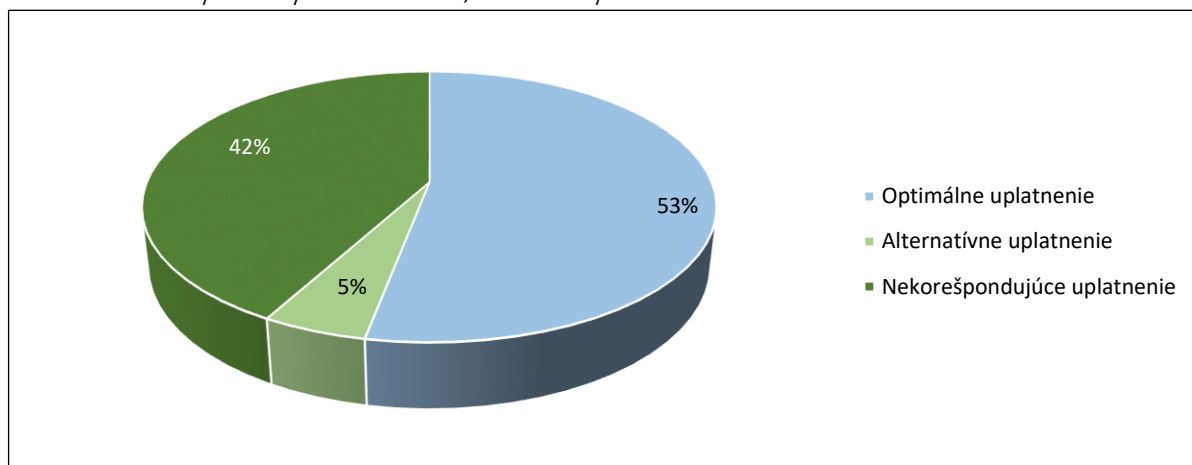
Trh práce začal spomaľovať už v roku 2019. Pandémia COVID-19, ktorá vypukla v prvej polovici roku 2020 zasiahla celý svet, viedla k obmedzeniu bežných spotrebiteľských návykov, čo znížilo dopyt po tovaroch a službách, a tým aj po pracovnej sile. Za krátky čas zásadne ovplyvnila každodenný život ľudí, fungovanie firiem a štruktúru trhu práce. Krajiny po celom svete, vrátane Slovenska, pravidelne upravovali opatrenia na obmedzenie šírenia vírusu podľa aktuálnej situácie a počtu nakazených. Tieto preventívne opatrenia zasiahli širokú škálu zamestnancov a profesií. Negatívny dopad pandémie na trh práce je najzreteľnejší pri uplatňovaní stredoškolských absolventov, zatiaľ čo pri vysokoškolských absolventoch sa zamestnanosť udržiavala stabilná aj počas ekonomického poklesu. Nájsť si prácu vo vyštudovanom odbore je ideálny stav, avšak veľká časť stredoškolsky a vysokoškolsky vzdelaných absolventov sa zamestná mimo vyštudovaného odboru.

Graf 1 Štruktúra absolventov SŠ do 5 rokov od ukončenia štúdia z hľadiska vykonávaného zamestnania v prvom polroku 2020, vlastné spracovanie

Zdroj: Trendyprace.sk (2020)

Graf 2 Štruktúra absolventov VŠ do 5 rokov od ukončenia štúdia z hľadiska vykonávaného zamestnania v prvom polroku 2020, vlastné spracovanie

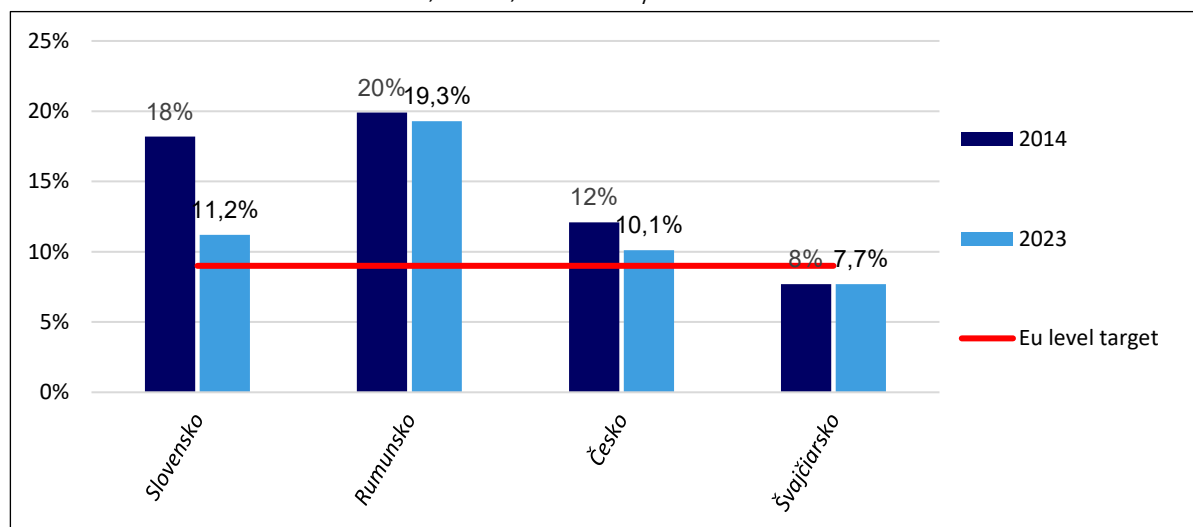

Zdroj: Trendyprace.sk (2020)

V minulosti sa kvôli nedostatočnej zhode medzi vzdelávacím systémom a trhom práce veľa absolventov vysokých škôl zamestnalo na pozíciách, ktoré si nevyžadovali vysokoškolské vzdelanie. V súčasnosti je hlavným problémom uplatnenie absolventov vysokých škôl do 5 rokov po ukončení štúdia. Podiel absolventov, ktorí pracujú v inom ako vyštudovanom odbore vzdelania do 5 rokov od ukončenia štúdia je najvyšší pri stredoškolákoch v Trenčianskom a Trnavskom kraji a pri vysokoškolákoch v Bratislavskom a Košickom kraji. V najväčšej miere pracujú v odbore vzdelania absolventi vysokej školy v Prešovskom kraji, v optimálnom alebo alternatívnom zamestnaní pracuje 68 % (Trendyprace.sk). Trh práce sa neustále vyvíja, technologický rozmach ovplyvňuje ponuku a dopyt práce, preto je dôležité trh práce sledovať a prispôsobovať tak vzdelávací systém potrebám študentov, zamestnávateľov a súčasnému trhu.

Tradičné indikátory participácie na pracovnom trhu sú kritizované pre ich nedostatočnú relevantnosť, čo sa týka mladých ľudí, pretože existujúce štatistiky nezachytávajú skutočnú situáciu mladých ľudí, keďže väčšina má štatút študenta. Eurostat používa pojem NEET – *not in education, employment or training*. Prvýkrát sa tento pojem použil vo Veľkej Británii a v súčasnosti sa používa na úrovni EÚ, ktorá ju využíva vo svojich štatistikách. EÚ sa snaží znižovať mieru mladých ľudí, ktorí sú NEET vo vekovej skupine 15 – 29 rokov na 9 % do roku 2030. Prechod zo vzdelávania do práce sa v priebehu času stal zložitejší. V minulosti bol prechod zo školy do zamestnania jasnejší, no dnes je tento proces charakterizovaný väčšou flexibilitou a komplexnosťou. Dnešní mladí ľudia častejšie menia pracovné pozície a dlhšie im trvá, kým sa plne etablujú na pracovnom trhu. To môže byť buď voľba (hľadanie rôznych príležitostí), alebo nevyhnutnosť (kvôli ekonomickým alebo osobným okolnostiam). Pozoruhodnou zmenou je, že študenti terciárneho vzdelávania, aby si doplnili príjem, častejšie pracujú na čiastočný úväzok alebo sezónne. Tento trend stiera hranice medzi vzdelávaním a zamestnaním. Okrem toho mnohí mladí ľudia, ktorí už pracujú, sa opäť vracajú do vzdelávania alebo školení, aby zvýšili svoju kvalifikáciu, čo odráža prístup celoživotného vzdelávania.

Graf 3 Mladí ľudia – NEET 2014, 2023, vlastné spracovanie

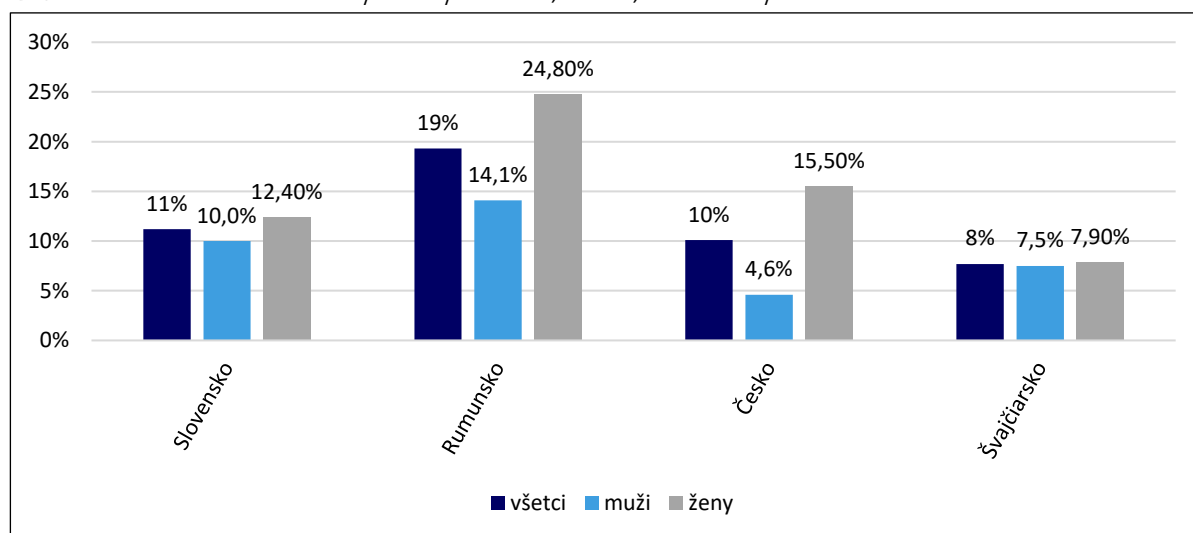

Zdroj: Eurostat

Výsledkom je, že prechod zo vzdelávania do práce už nie je jasne definovaný proces, je flexibilnejší, kde študenti a mladí zamestnanci kombinujú štúdium a prácu. Tento trend je viditeľný aj v údajoch, ktoré ukazujú rastúci počet študentov, ktorí pracujú počas štúdia a rastúci podiel zamestnancov, ktorí sa celoživotne vzdelávajú (Eurostat).

Podľa pohlavia majú mladé ženy väčšiu pravdepodobnosť, že nebudú zamestnané, než mladí muži. *Graf 4* ukazuje, že medzi pohlaviami existuje rozdiel v pomere mladých dospelých, ktorí neboli ani zamestnaní, ani v školení alebo vzdelávaní. V roku 2023 bolo v EÚ 12,5 % mladých žien vo veku 15 – 29 rokov nezamestnaných a neštudujúcich, zatiaľ čo zodpovedajúci podiel medzi mladými mužmi bol o 2,4 percentuálneho bodu nižší (10,1 %). Existuje niekoľko faktorov, ktoré môžu vysvetliť tento rozdiel medzi pohlaviami. Napríklad sociálne konvencie alebo tlaky, ktoré kladú väčší dôraz na úlohu žien v rodine a na úlohu mužov zabezpečiť rodinu prácou. Okrem toho existuje riziko problémov na trhu práce, napríklad preferovanie zamestnávania mladých mužov pred mladými ženami, ktoré čelia ťažkostiam so začlenením sa do práce po materskej dovolenke a majú väčšiu pravdepodobnosť, že budú mať nízkoprájmové alebo neisté zamestnania atď.

Graf 4 Mladí ľudia – NEET podľa pohlavia, 2023, vlastné spracovanie

Zdroj: Eurostat

Na pracovných trhoch v členských štátoch EÚ sa čoraz častejšie hovorí o neistote, keďže väčší podiel pracovnej sily má dočasné, čiastočné alebo príležitostné zmluvy. Môže to byť ich prvá práca, keď sa snažia prejsť zo vzdelávania alebo školenia na pracovný trh. Títo jednotlivci sú často mimoriadne zraniteľní, keď sa hospodársky cyklus mení, pretože môžu byť prví, ktorí opustia pracovisko, keďže sú v trhovej konkurencii s inými skúsenejšími uchádzačmi o prácu. Stále pomerne vysoký podiel mladých ľudí, ktorí nie sú zamestnaní alebo vzdelávaní v EÚ, naznačuje, že zamestnávateľia majú širokú škálu potenciálnych kandidátov. Tento vysoký podiel však môže tiež signalizovať nesúlad medzi ponukou a dopytom na trhu práce, napríklad v súvislosti s lokalitou alebo potrebnými zručnosťami. Niektorí zamestnávateľia vyjadrujú nespokojnosť s nedostatkom základných zručností, ktoré mladí ľudia získajú pri ukončení vzdelania, ako aj s ich nedostatočnými životnými

zručnosťami (komunikácia, prezentácia, práca v tíme, riešenie problémov), či nedostatkom pracovných skúseností a odborných znalostí v súvislosti s ich zvoleným povoláním. Mladí ľudia s nízkymi alebo žiadnymi kvalifikáciami môžu mať problémy s nástupom na trh práce, čo môže viesť k ich vylúčeniu zo zamestnania alebo ich zacykleniu sa v nízkoпрíjmových pozíciách s obmedzenými možnosťami na kariérny postup. Tento problém sa prejavil najmä počas hospodárskej a finančnej krízy na konci 20. storočia, keď aj mladí absolventi terciárneho vzdelania čelili problémom pri hľadaní práce a často prijímali pozície, na ktoré boli prekvalifikovaní, len aby sa dostali na pracovný trh. Podobné správanie mohlo byť spôsobené aj hospodárskym poklesom v dôsledku pandémie COVID-19.

Úroveň vzdelania, ktorú mladý človek dosiahne, má teda silný vplyv na jeho šance nájsť si prácu a zotrvať v nej. Relatívne vysoký podiel mladých ľudí v EÚ, ktorí nie sú zamestnaní alebo vzdelávaní, a čoraz väčšie obavy politikov o ekonomické a sociálne dôsledky ich neúčasti na trhu práce sú výrazné. Existuje široká škála faktorov, ktoré môžu prispieť k tomu, že mladí ľudia sú NEET, patrí sem nízka alebo stredná úroveň vzdelania; život v domácnosti s nízkym príjmom; pochádzanie z rodiny, kde bol rodič nezamestnaný; vyrastanie v rodine s jedným rodičom; život vo vidieckej oblasti; pôvod z krajiny mimo EÚ; alebo zdravotný, čo fyzický hendikep. Mladí ľudia, ktorí sú dlho NEET, sú často ovplyvnení rôznymi sociálnymi podmienkami – chudobou a sociálnym vylúčením, neistotou, kriminalitou alebo zdravotnými problémami.

V roku 2012 bol iniciovaný konkrétny balík pre zamestnanosť mladých ľudí, ktorý viedol k zvýšenému zameraniu sa na poskytovanie kvalitných stáží a odborných výcvikov. Vyzval na zavedenie „Záruky pre mladých“, ktorá bola navrhnutá tak, aby zabezpečila, že všetci mladí ľudia do veku 25 rokov dostanú kvalitnú pracovnú ponuku, pokračujúce vzdelávanie, odborný výcvik alebo stáž do štyroch mesiacov od ukončenia formálneho vzdelávania alebo získania statusu nezamestnanosti. V roku 2013 bola spustená „Iniciatíva zamestnanosti mladých“, ktorá bola špeciálne navrhnutá na podporu mladých ľudí v regiónoch, kde miera nezamestnanosti mladých ľudí prekročila 25 %. Podmienkou bolo, že nie sú zamestnaní alebo vzdelávaní. V októbri 2020 sa všetky štáty EÚ zaviazali k implementácii posilnenej Záruky pre mladých v rámci odporúčania Rady, ktoré zvyšuje komplexnú podporu zamestnania dostupnú pre mladých ľudí v celej EÚ a robí ju cielenejšou a inkluzívnejšou, aj pokiaľ ide o výzvy spôsobené pandemiou.

Aj keď sa politici snažili riešiť konkrétne skupiny mladých ľudí, napríklad nezamestnaných, alebo ktorí predčasne opustili vzdelávanie a školenie, alebo ich kvalifikácia nespĺňa potreby trhu práce, stále existuje v EÚ vysoký počet mladých ľudí, ktorí sú NEET, t. j. nie sú zamestnaní, ani školení alebo vzdelávaní.

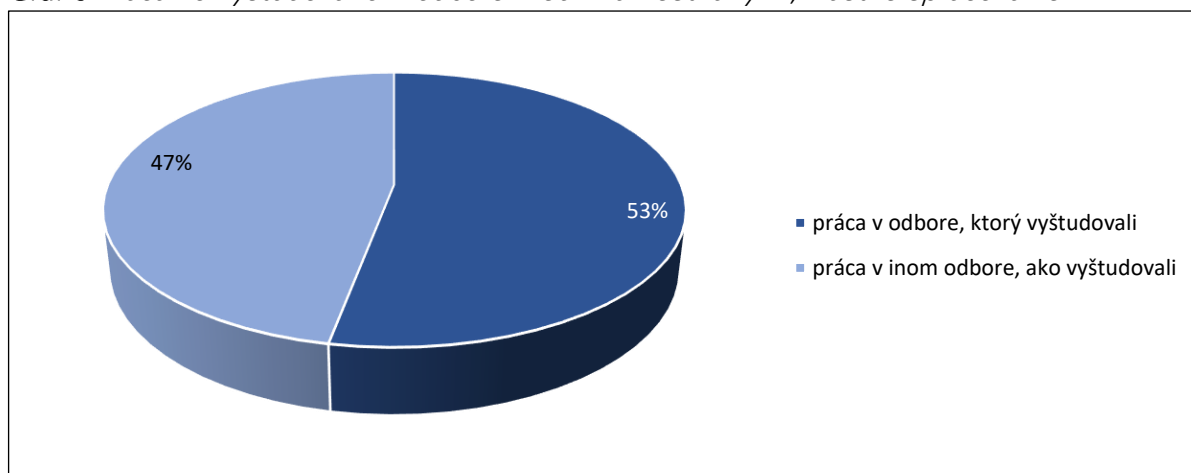
Rada mládeže Slovenska: Mladí ľudia a trh práce

Výskumná správa sa zameriava na pochopenie pohľadu súčasnej mladej generácie na Slovensku, jej postojov, problémov a očakávaní týkajúcich sa nástupu do zamestnania, čo je kľúčovým momentom v procese dospievania. Výskum sa sústredil nielen na skúsenosti so vzdelávaním počas pandémie, ale aj na začiatok

kariéry a význam neformálneho vzdelávania pre úspešné uplatnenie sa na trhu práce. Je dôležité dodať, že výskum pozostáva z kvantitatívneho a kvalitatívneho reprezentatívneho výskumu. Kvantitatívny výskum bol realizovaný na vzorke 702 respondentov vo veku od 18 – 29 rokov podľa pohlavia, veku, veľkosti sídla a kraja. Kvalitatívny výskum prebiehal formou fokusových skupín, ktorých sa zúčastnilo 21 mladých ľudí z rôznych regiónov Slovenska. Zber dát zabezpečovala agentúra Focus s. r. o na Slovensku.

My nazrieme len na niektoré časti výskumu a spomenieme pre nás prioritné odporúčania od autoriek výskumnej správy. Dôležité je však nezabudnúť na dôležitosť dopadu pandémie na trh práce a súčinnosť vzdelávacieho systému. V predošlých riadkoch sme písali o zamestnaní sa vo vyštudovanom odbore po ukončení štúdia strednej alebo vysokej školy. Autorky skúmali, koľko respondentov pracuje vo vyštudovanom odbore. Konštatovali, že len necelých 47 % respondentov pracuje vo svojom vyštudovanom odbore, zatiaľ čo 53 % nie je zamestnaných v odbore, ktorý študovali. Zamestnaných bolo 523 respondentov (4,5 %). Vo výskume zistili, že v odbore sú zamestnaní častejšie mladí ľudia vo veku 22 až 25 rokov a respondenti – absolventi druhého stupňa vysokoškolského vzdelávania.

Graf 5 *Práca vo vyštudovanom odbore medzi zamestnanými, vlastné spracovanie*

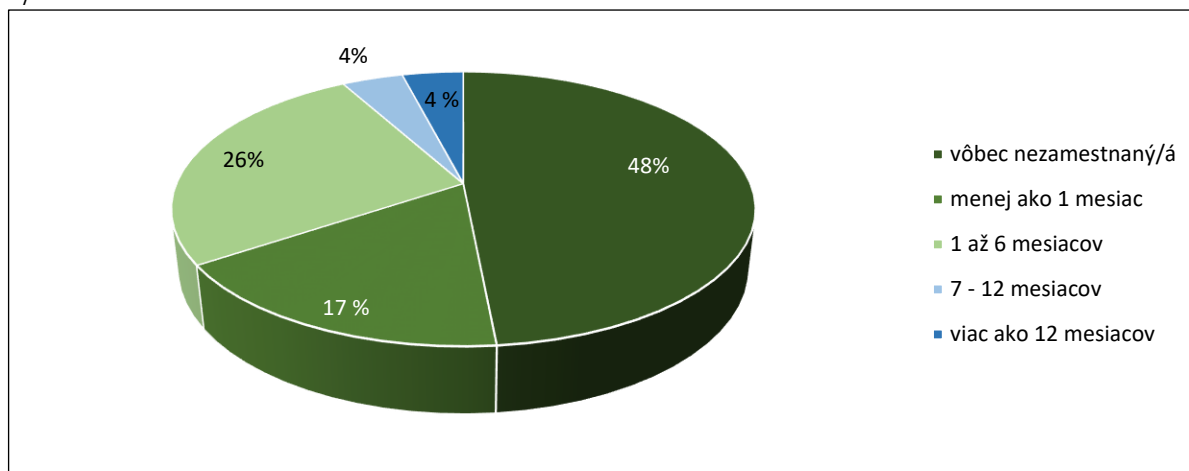

Zdroj: Výskumná správa, Rada mládeže Slovenska (2022)

Zaujímavým zistením je dĺžka trvania nezamestnanosti. Obdobie nezamestnanosti častejšie uvádzali študenti, ktorí študujú a súčasne brigádujú, poprípade študenti s čiastočným pracovným úväzkom.

Až 48 % respondentov nikdy neboli nezamestnaní a 17 % boli nezamestnaní menej ako 1 mesiac. V týchto údajoch sú zakomponovaní aj respondenti, ktorí študujú a zároveň pracujú. Avšak údaje vo výskume dokazujú, že študenti po ukončení štúdia majú celkovo veľmi krátke obdobie nezamestnanosti.

Graf 6 Dĺžka trvania nezamestnanosti po ukončení vzdelania medzi zamestnanými, vlastné spracovanie

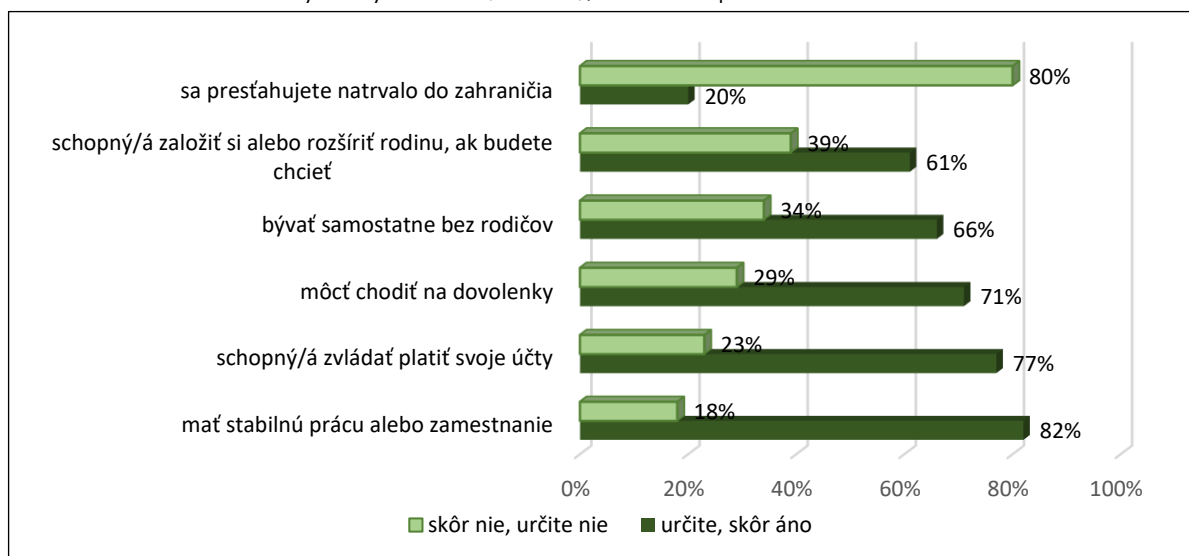

Zdroj: Výskumná správa, Rada mládeže Slovenska (2022)

Výsledky výskumu tiež ukázali, že práca i zárobok je pre dnešných mladých ľudí kľúčovou súčasťou ich života, pričom jej význam nevyplýva len zo zarobenia peňazí, i keď kladú na to dôraz. Mladí ľudia najčastejšie hľadajú prácu prostredníctvom pracovných portálov, priateľov a známych. Pre nezamestnaných je dôležitý aj Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Mladí zamestnaní sa často obracajú na firmy, v ktorých by chceli pracovať. Medzi najväčšie prekážky pri hľadaní zamestnania patrí nedostatok praktických skúseností, nízke mzdy, obmedzené pracovné príležitosti v blízkosti bydliska alebo vo vyštudovanom odbore.

Pandémia COVID-19 ovplyvnila aj vnímanie mladých a ich pracovné vyhliadky do budúcnosti. Rada mládeže Slovenska nazrela aj na percepciu mladých ľudí na trh práce a zvládanie vlastných finančných výdavkov.

Graf 7 Vnímanie životných vyhliadok (n = 12), vlastné spracovanie

Zdroj: Výskumná správa, Rada mládeže Slovenska (2022)

Až 82 % respondentov si myslí, že budú mať stabilnú prácu alebo zamestnanie a 77 % predpokladá, že budú schopní zvládať platiť svoje finančné výdavky. Väčšina mladých ľudí zhodnotila svoje budúce životné vyhliadky pozitívne, napriek mnohým prekážkam a vplyvom z predošlých rokov.

Trh práce samozrejme ovplyvňuje spoločenská klíma, ale aj sociálne silné vzdelávacie prostredie. Treba aj zdôrazniť, že trh práce skúša aj jednotlivcov, preto je kladený dôraz na vysokú mieru osobnej efektívnosti. Autorky medzi svoje odporúčania zaradili aj zlepšenie kariérneho poradenstva na všetkých úrovniach vzdelávania. Je to veľmi pozitívne odporúčanie a poradenstvo by malo byť určite súčasťou učebných osnov. Z odporúčaní výskumu súhlasíme so zvýšením informovanosti o administratívnych povinnostiach absolventov, zvýšení povedomia o príspevkoch a službách pre absolventov, ktoré poskytujú úrady. V niektorých prípadoch nie sú mladí ľudia o týchto skutočnostiach informovaní. Najväčšou bariérou pri hľadaní vhodného zamestnania, či už po strednej alebo vysokej škole, je nedostatočná prax, neplatená stáž alebo dištancovanie sa študentov z týchto aktivít. Nedostatok praktických skúseností a odborných zručností je jednou z hlavných prekážok. Kvalitná prax zabezpečená školami počas štúdia môže túto prekážku podstatne znížiť. Prax by mala byť súčasťou študijných plánov konkrétnych odborov s možnosťou ohodnotenia.

Literatúra a internetové zdroje

HABRMAN, M. (2015). Čo sa za mladí naučíš... Medziodborová mobilita a kvalifikačná uplatniteľnosť na slovenskom trhu práce, Inštitút finančnej politiky.
<http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=10041>

MARTINÁK, D. 2016. Filozof úradníkom, učiteľ pokladníkom: Analýza nesúladu kvalifikácie a zručností s požiadavkami na trhu práce. In Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, 2016. Dostupné na internete: <https://www.minedu.sk/data/att/9645.pdf>

Rada mládeže Slovenska : Mladí ľudia a trh práce (výskumná správa), december 2022.

REHÁK, Š., DŽUPKA, P., SEKELSKÝ, L., ŠEBOVÁ, M. (2015). Lokálne ekonomické vplyvy univerzít. Bratislava (Vydavateľstvo EKONÓM).

REHÁK, Š., DUDOVÁ, I. (2018). Kto ostáva a kto odchádza? Migračné rozhodovanie absolventov Žilinskej univerzity v Žiline.

ŠPROCHA, B. (2011). Vnútorňa migrácia podľa najvyššieho dokončeného vzdelania na Slovensku. Prognostické práce, 3, 213-246.

<https://www.trendyprace.sk/sk>

<http://www.ec.europa.eu>

Mgr. Michaela Kleinová
CVTI SR, oddelenie vysokých škôl
michaela.kleinova@cvtisr.sk

Sociokultúrne procesy akademického prostredia

Abstrakt

Témou tohto článku sú dynamické procesy v akademickom prostredí, ktoré sa odohrávajú v kontexte spoločenských, ekonomických a ideologických zmien. Skúmame, ako sa tradičné akademické hodnoty prelínajú s trhovými mechanizmami a aké dôsledky to má na akademickú identitu, autonómiu a schopnosť naplňovať ciele vzdelávania. Zameriavame sa tiež na formovanie inštitucionálnej kultúry, ktorá v súčasnosti čelí výzvam digitalizácie a potreby strategického rozhodovania na zabezpečenie rovnováhy medzi akademickou slobodou a manažérskymi prístupmi k správe univerzít. Dôraz kladieme na úlohu vysokoškolského vzdelávania v rozvoji kompetencií, ako sú kritické myslenie, občianska zodpovednosť a sebareflexia, ktoré sú nevyhnutné pre sociálne uvedomené jednanie v širšom spoločenskom kontexte. Článok sa tiež zameriava na kritickú analýzu triednej dynamiky v akademickom prostredí a jej dopady na reprodukciu sociálnych nerovností.

Kľúčové slová

Akademické prostredie, vzdelávací systém, inštitucionálna kultúra, identita.

Abstract

The topic of this article is the dynamic processes in the academic environment that take place in the context of social, economic and ideological changes. We explore how traditional academic values are intersecting with market mechanisms and what implications this has for academic identity, autonomy and the ability to meet educational goals. We also focus on the shaping of institutional cultures that are currently facing the challenges of digitalization and the need for strategic decision-making to ensure a balance between academic freedom and managerial approaches to university governance. We emphasize the role of higher education in developing competencies such as critical thinking, civic responsibility, and self-reflection that are essential for socially conscious action in the broader societal context. The article also focuses on a critical analysis of class dynamics in academic settings and its implications for the reproduction of social inequalities.

Keywords

Academic environment, educational system, institutional culture, identity.

Komplexnosť akademickej identity

Dnes je všeobecne známe, že v prostredí vysokoškolského vzdelávania sa zlučujú a vzájomne interagujú jednotlivci z rôznych kultúrnych, etnických a spoločenských kontextov. Utvára sa tak dynamické prostredie, akademická komunita, v ktorej sa sebapónímanie jednotlivcov čoraz viac formuje v závislosti od rozmanitých skúseností a interakcií. Okrem toho, že tento proces je osobný, je tiež korigovaný prvkami, ako sú politické, ekonomické a inštitucionálne vplyvy. Základné aspekty akademickej identity – kolegiálnosť, autonómia, sebaregulácia a hodnoty – sú sprevádzané globalizáciou, technologickým pokrokom a tlakom na efektivitu. Vnímanie vlastnej profesijnej roly a hodnôt v súvislosti s akademickým „ja“ môže byť formované tým, ako jednotlivci chápu, čo znamená byť dobrým akademikom v kontexte podmienok akademického prostredia. Dôsledkom toho môže vzniknúť napätie, ktoré vychádza zo zvyšujúcej sa snahy vzdelávacích systémov prispôbiť sa spoločenským zmenám a technologickému vývoju.¹ Do akej miery tak môže byť akademická identita autentická, autonómna a slobodná, keď sa hodnotenie mení zo vzdelávacieho na manažérske? Kontrast medzi snahou udržiavať kolegiálnosť, etické štandardy a výskumné ideály na jednej strane a dôrazom na efektivitu a kvantifikovateľné výsledky, ako počet publikovaných článkov, úspešnosť grantových projektov či zapojenie študentov do kurzov zasahuje do slobodného rozhodovania akademikov a pedagogických prístupov. Snaha sa tak predovšetkým zameriava na balansovanie medzi výskumom a vzdelávaním, ich komerčným potenciálom a ďalšími očakávaniami. Súčasná spoločnosť je charakteristická krízou dôvery vo verejné inštitúcie, ako je vláda, politika, cirkev, bankovníctvo či súdnictvo, pričom tento fenomén má širšie spoločenské dôsledky, ktoré sa prenášajú aj do akademického prostredia. Politické rozhodnutia o školstve vnímané ako nesystémové alebo motivované ekonomickými záujmami komercializujú akademické inštitúcie a prehlbujú ich závislosť od súkromných financií. Keďže akademické inštitúcie boli historicky vnímané ako autoritatívne centrá poznania a vzdelanosti a ich legitímnosť závisela aj od spoločenskej dôvery v iné inštitúcie, výskum a odborné stanoviská už nie sú automaticky akceptované, ale čoraz častejšie konfrontované s nedôverou a odmietnutím (Drennan, et. al., 2020).²

Perspektíva inštitucionálnej kultúry

V zmysle, v akom sme popísali akademickú identitu, aj pre inštitucionálnu kultúru platí, že je sociálne konštruovaná, neustále sa vyvíja a redefinuje. Statické definície kultúru chápu ako súbor pevne zakorenených hodnôt, presvedčení a ideológií. Avšak

¹ Tieto zmeny znižujú tradičné predstavy o akademikoch, ako napríklad podporovanie záujmu pre vysokoškolské vzdelávanie, čím sa mení aj demografický profil a rôznorodosť študentov. Rastúca diverzita si žiada flexibilitu zo strany pedagógov, aby svoje prístupy prispôbovali v závislosti od rôznych očakávaní.

² DRENNAN, J., CLARKE, M., HYDE, A. & POLITIS, Y. (2020). *Academic Identity in Higher Education*. In P. N. Teixeira & J. C. Shin et. al. In: *The International Encyclopedia of Higher Education Systems and Institutions*.

interakcie rôznych perspektív a hodnotových systémov medzi členmi inštitúcie utvárajú kultúru, ktorá podporuje hlbšie porozumenie a rozvoj. Inštitucionálnu kultúru v akademickom prostredí možno konceptualizovať prostredníctvom základných aspektov, ktoré tvoria rámec pre jej pochopenie. Aby členovia, ale aj širšia spoločnosť mali prehľad o hodnotách, základných činnostiach a prioritách, je dôležité, aby smerovanie univerzity bolo jasne a pravidelne formulované a zdieľané. Aj keď inštitucionálna kultúra nie je len o formálnych hodnotách a normách, ale aj o konkrétnych mechanizmoch, akými inštitúcia vykonáva svoje poslanie, jej formovanie závisí od aktívneho a uvedomelého vystupovania v rámci komunity. To, čo ďalej prispieva k rozmanitosti a komplexnosti akademickej kultúry je prostredie. Väčšinou si pod týmto pojmom predstavíme fyzický priestor univerzity a jej prepojenie s okolím, či už s mestom alebo obcou. V súčasnosti sa však tento pohľad rozširuje o technologické, kultúrne a globálne prvky. Vzhľad univerzitného areálu a jeho vybavenie odrážajú hodnoty inštitúcie, podporujú osobný kontakt a komunitný život. V kontraste s tým stoja online platformy a digitálne formy komunikácie, ktoré umožňujú interakciu medzi študentmi a pedagógmi bez ohľadu na fyzickú vzdialenosť. Proces socializácie je ďalším aspektom, ktorý formuje inštitucionálnu kultúru na akademickej obci. Integrácia nových členov podporovaná formálnymi a neformálnymi mechanizmami, ako sú orientačné programy, mentorstvo či participácia v študentských spolkoch a profesijných komunitách pomáha akademickej a kultúrnej socializácii. Podobne je to aj pri adaptácii, ktorá sa neodohráva iba cez priame učenie pravidiel a očakávaní, ale aj prostredníctvom bežných interakcií a zaužívaných spôsobov komunikácie. Keďže akademické inštitúcie sú dnes súčasťou informačnej spoločnosti, v ktorej sa neustále generuje a distribuuje nespočetné množstvo dát, štúdií a poznatkov, je dôležité nastaviť mechanizmy, ktoré zabezpečia rovnováhu medzi transparentnosťou, akademickou slobodou a strategickou komunikáciou. Správa a kontrola informácií súvisí s ich objemom a spoľahlivosťou, preto vedeckovýskumné prostredie stojí pred výzvou zachovania akademickej integrity, vyvažovania prestíže inštitúcie a ochrany kritického myslenia v podmienkach digitalizovanej a komercializovanej produkcie poznania. Inštitucionálnu kultúru tak nemožno vnímať len cez prizmu izolovaných premenných, pretože rozhodovacie procesy závisia od rôznych faktorov, ktoré sú navzájom prepojené a súvisia s historickým kontextom.

Strategické rozhodovanie je charakteristické tým, že sa snaží prispôbovať rýchlo sa meniacim podmienkam, no zároveň rešpektovať akademickú slobodu a participáciu. Je to istý typ regulácie spojenej s vytváraním a udržiavaním pravidiel, ktoré ďalej prenikajú do akademickej komunity a celkového fungovania inštitúcie. (Tierney, Lanford, 2020) ³

³ TIERNEY, W. G. & LANFORD, M. (2020). *Institutional Culture in Higher Education*. In P. N. Teixeira & J. C. Shin et. al. In: The International Encyclopedia of Higher Education Systems and Institutions.

Aspekt spoločenskej zodpovednosti

Akademické prostredie má potenciál podporovať intelektuálny a morálny rozvoj, pričom študenti môžu nachádzať zmysel v rozvíjaní kritického myslenia, občianskej angažovanosti a prepájaní akademických vedomostí so širším spoločenským kontextom. Proces vzdelávania však nikdy nie je izolovaný od faktorov, ako sú ideológie a niekedy sporné politické názory. Čoraz viac sa prejavuje trend trhových princípov, čo súvisí napríklad s komodifikáciou vzdelávania, či redukciou akademickej a pedagogickej slobody. Sociokultúrne procesy akademického prostredia možno vnímať ako dynamické prvky v podobe interakcií medzi jednotlivými sociálnymi štruktúrami, ktoré nevyhnutne súvisia aj so subjektívnymi skúsenosťami ich účastníkov. Keďže vzdelávanie a presadzovanie konkrétnych hodnôt na seba navzájom pôsobia, sú to práve akademickí pracovníci, ktorí nosia na pleciach veľkú časť zodpovednosti za formovanie etického povedomia a podporu akademickej a občianskej angažovanosti. Aj keď čelia špecifickým etickými výzvam, ako je ochrana akademickej slobody či uznávanie autonómie študentov, práve hodnoty im umožňujú efektívnejšie riešiť pedagogické dilemy, analyzovať politické vplyvy a definovať kvalitnú vzdelávaciu prax. Implementácia hodnôt ako sú čestnosť, úcta, súcit či zodpovednosť do učebných osnov a pedagogickej praxe pomáha nielen osvojiť si odborné vedomosti, ale aj reflektovať vlastné hodnoty a získavať kompetencie potrebné pre aktívnu účasť v spoločnosti. Okrem reflexie hodnotových systémov akademických pracovníkov je pre vnímanie vzdelávania ako verejného statku potrebné dodržiavať záväzok, ktorý sa týka sprístupnenia vysokoškolského vzdelania pre všetky sociálne skupiny, čím sa univerzity stávajú inkluzívnymi inštitúciami podporujúcimi sociálnu mobilitu. Rozmanitosť akademického prostredia v súčasnosti závisí od sociokultúrnych faktorov, napríklad etnikum, kvalita sociálneho prostredia z ktorého jednotlivci prichádzajú, vek či pohlavie. Pedagógovia si do svojej profesie prinášajú vlastné hodnoty, presvedčenia a ideály, ktoré môžu ovplyvniť výber vyučovacích metód.

Pre efektívny vzdelávací proces je preto dôležité, aby tieto metódy zohľadňovali princípy rovnoprávnosti a akademickej integrity. Téma spoločenskej zodpovednosti v kontexte vysokoškolského vzdelávania je dôležitá z hľadiska služby spoločnosti, keďže jej cieľom je pripraviť informovaných a angažovaných občanov, ktorí budú schopní reagovať na sociálne a ekonomické výzvy. Zároveň je nevyhnutné podporovať progresívne hodnoty, vrátane zvyšovania povedomia o rôznych formách útlatu a potreby udržateľného prístupu k životnému prostrediu. Sociokultúrne procesy na vysokých školách rozvíjajú potenciál študentov a podporujú ich schopnosť aktívne prispievať k spoločnosti. Dôležité je prepájanie výučby s reálnym životom, napríklad prostredníctvom živých projektov a aplikovaných vzdelávacích osnov (Warren, 2020).⁴

⁴ WARREN, Digby. (2020). *Social Responsibility and the Curriculum in Higher Education : The Influence of Teacher's Values*.

Výzvy akademickej neutrality

Možno však zabezpečiť spravodlivosť v prístupe k rozvoju všetkým študentom súčasne s ohľadom na ich individualitu? Zaužívané vysvetlenia nerovností v akademickom prostredí sa zameriavajú na viditeľné a objektívne faktory, ako sú ekonomický status, prístupnosť k vzdelaniu, či etnický a kultúrny pôvod. Statickosť vnímania segregujúcich prvkov však často oponuje akademickému poslaniu, pretože len minimálne zohľadňuje hlbšie, menej viditeľné faktory, ktoré vytvárajú alebo zachovávajú nerovnosti. Dominantný diskurz o nerovnostiach vo vysokoškolskom vzdelávaní popisuje triedne rozdiely a sociokultúrne znevýhodnenie ako dočasný problém, ktorý môžu študenti z menej privilegovaného prostredia „prekonať“ nástupom na univerzitu. Akademické prostredie však odráža hodnoty a kultúru strednej triedy, čo môže vytvárať napätie obmedzujúce vedecký a profesionálny rozvoj a adaptabilitu študentov napríklad z robotníckych tried. Zdá sa, že nerovnosť sa v tomto prípade nielenže neprekonáva, ale aktívne sa udržiava v samotnom vzdelávacom systéme. Okrem presadzovaných hodnôt, ktoré sú typické pre strednú triedu, majú univerzity tendenciu legitimizovať aj určité formy vedomostí, jazyk a spôsoby správania, čo môže študentov z nižších tried označovať ako „menej akademických“. Neuvedomelosť o histórii migrácie, ekonomickej štruktúre, či prístupe k vzdelaniu v rodine, ktoré formujú, kto sa dostane na univerzitu a akú pozíciu tam zastáva, zahmlieva spôsob, akým sa vnímajú triedne hranice.

Zaužívaným spôsobom uvažovania v kontexte akademického diskurzu je, že „znevýhodnení študenti“ potrebujú podporu na vyrovnanie svojich šancí. Takáto optika ignoruje systémový charakter problému študentov a okolností, ktoré ho vytvárajú. Hlbšiu analýzu nerovností umožňuje pohľad sociológa a antropológa Pierra Bourdieua (1987)⁵, podľa ktorého trieda nebola len otázkou ekonomického kapitálu, ale aj súborom kultúrnych a symbolických vzťahov. Nerovnosť podľa neho vyplýva z toho, aké vedomosti, jazyk a správanie sú v danej inštitúcii považované za hodnotné. Keďže univerzita nie je neutrálnym prostredím a uvedené prvky sa v nej neustále reprodukovujú, jednoduché poskytovanie „príležitostí“ na vzdelanie je nedostatočnou odpoveďou. Každodenné interakcie, skúsenosti a povaha triednej dynamiky na univerzitách umožňujú neviditeľný symbolický boj⁶, ktorý naďalej formuje to, ako sú študenti hodnotení a aké sú ich šance na sociálnu mobilitu. Politické a vzdelávacie reformy deklarujú snahu o zlepšenie prístupu k vysokoškolskému vzdelaniu pre študentov z nižších sociálnych tried, no zároveň môžu upevňovať či legitimizovať existujúcu sociálnu stratifikáciu. Formálne mechanizmy, ktoré uľahčujú prístup k vzdelaniu sa pritom často zameriavajú skôr na ekonomické záujmy krajiny než na posilnenie sociálnej spravodlivosti v rámci vzdelávacieho systému. Popisujeme

⁵ BOURDIEU, Pierre. (1987). *What Makes a Social Class? On The Theoretical and Practical Existence Of Groups*. Journal of Sociology,

⁶ Pri skúmaní nerovností v akademickom prostredí nestačí nahliadať len na ekonomický a kultúrny kapitál, je dôležité pochopiť, ako sa tieto formy kapitálu menia na symbolickú moc, teda na neviditeľné sociálne výhody, ktoré umožňujú niektorým skupinám lepšie sa orientovať v danom prostredí a sú vnímané ako „prirodzene“ nadradené. Navonok sa zdá, že systém je spravodlivý, avšak legitimizované druhy poznania dosahované rôznymi cestami, sa posudzujú dvojím metrom.

cyklus triednej reprodukcie vo vysokoškolskom vzdelávaní, ktorý prechádza fázami vstupu študentov z rôznych prostredí na univerzity, ktoré sa snažia byť inkluzívne, avšak majú svoje predpoklady, ktoré sú historicky formované habitusom strednej triedy. Pre študenta, pre ktorého tieto podmienky nie sú samozrejmosťou, to predstavuje napätie súvisiace buď so snahou prílišnej prispôsobivosti novým normám, často za cenu straty vlastnej identity, alebo frustráciu, ktorá môže končiť zanechaním štúdia. Súčasný vzdelávací systém sa čoraz viac oceňuje a uznáva podľa toho, ako pripraví študenta na trh práce a nie podľa jeho schopností kriticky reflektovať proces tvorby poznania, analyzovať mocenské vzťahy v rámci vzdelávacieho systému a pochopiť historické kontexty, ktoré určujú, čo je v akademickom prostredí považované za hodnotné (Bunn, et. al., 2019).⁷

Paralely medzi občianskou a akademickou iniciatívou

Vo všeobecnosti možno občiansku angažovanosť vnímať ako proces, ktorý sa zameriava na zlepšovanie kvality života v komunite prostredníctvom politických a nepolitických procesov. Z historického hľadiska bola občianska zodpovednosť základnou kompetenciou, ktorá bola potrebná na to, aby sa študenti stali aktívnymi občanmi demokratickej spoločnosti. Občianska angažovanosť, ktorá má svoje korene v komunitných službách sa formovala prácami významných sociálnych aktivistov a pedagógov, ako sú Jane Addams, John Dewey a Dorothy Day. V kontexte akademického vzdelávania sa týka prípravy študentov na aktívnu účasť v spoločnosti, pričom cieľom je rozvíjať kompetencie, ktoré im umožnia riešiť sociálne problémy a byť zodpovednými členmi komunity. Aktívne zapojenie do verejného diania zahŕňa angažovanosť v témach ako je zlepšovanie kvality života v komunitách, riešenie verejných a politických otázok ovplyvňujúcich spoločnosť a aktívna účasť v aktuálnych problémoch, ako sú sociálna spravodlivosť a ochrana práv menšín. Keďže občianske kompetencie sa rozvíjajú prostredníctvom iniciatív v konkrétnych činnostiach, vysoké školy a univerzity by mali študentom poskytovať nielen odborné vzdelanie, ale aj príležitosti na praktický rozvoj týchto kompetencií (Cress, Stokamer, 2020).⁸

V predošlých kapitolách sme priblížili rôzne mechanizmy v kontexte vysokoškolského vzdelávania, ktoré sa týkajú identity, kultúry a mocenských vzťahov, pričom sme zdôraznili, že tieto prvky nie sú neutrálne, ale podliehajú dynamike triednych, rasových a ďalších hierarchií. Univerzitu možno chápať ako priestor, v ktorom sa nielen formujú, ale aj skúmajú existujúce sociálne a mocenské štruktúry, čím sa vytvára príležitosť na transformáciu. Odpoveďou na dlhodobé hľadanie foriem akademického zapojenia, ktoré by bolo inkluzívne a ponúklo by alternatívu k neoliberalnej logike je akademický aktivizmus. Podpora a uznanie vedecko-aktivistickej činnosti umožňuje dekonštruovať

⁷ BUNN, M., THREADGOLD, S. & BURKE, P. J. (2019). *Class in Australian higher education: The university as a site of social reproduction*. Journal of Sociology.

⁸ CRESS, C. M. & STOKAMER, S. T. (2020). *Civic engagement in higher education*. In: The International Encyclopedia of Higher Education Systems and Institutions. Springer.

dominantné diskurzy v akademickom prostredí tým, že zviditeľňuje mocenské nerovnosti, spochybňuje redukcionistické princípy voči identite a využíva princípy interseksionality na odhalenie rôznych foriem útlaku. Prepojenia vedeckej činnosti a sociálneho aktivizmu môžu byť rôzne, od spolupráce s komunitami, organizovaním verejných diskusií, podieľaním sa na obhajovaní práv marginalizovaných skupín, až po navrhovanie konkrétnych politických opatrení.

Touto praxou sa akademický sektor stáva katalyzátorom spoločenskej zmeny, pričom zohráva dôležitú úlohu v redefinovaní noriem a presadzovaní spravodlivejšieho prístupu k poznaniu a vzdelaniu. Jedným z efektívnych nástrojov, ktorý slúži na analýzu sociálnych nerovností je mentorstvo. Mentorské vzťahy neslúžia len na prenos odborných znalostí, ale ich dynamika môže buď posilniť, alebo spochybniť existujúce mocenské štruktúry. V tomto kontexte môže byť potreba zmeny neviditeľná, pretože v mentorských vzťahoch sa často presadzujú historicky a kultúrne podmienené hodnoty, ktoré podporujú status quo. Okrem historicky podmienených hodnôt sa v akademickom prostredí prenášajú a udržiavajú aj historické nerovnosti. Pre skutočnú transformáciu je preto dôležité, aby sa aktivizmus integroval do všetkých sfér akademickej činnosti. Kritická analýza dynamík medzi rôznymi prvkami (rasa, pohlavie, trieda, občianstvo) môže zabezpečiť spravodlivé a rovnomerné pridelovanie zdrojov na podporu všetkých členov akademického prostredia. (Richter, 2020) ⁹

Záver

V predkladanom článku sme sa zamerali na to, ako kontrast medzi systémovými zmenami a tradičnými akademickými hodnotami formuje akademickú identitu, inštitucionálnu kultúru a zvyšuje potrebu hľadať prístupy, ktoré eliminujú nerovnosti a udržiavajú integritu univerzít. Predmetom skúmania bola tiež občianska angažovanosť, ktorá podporuje nielen akademický, ale aj osobnostný a občiansky rozvoj študentov. Na záver možno zhrnúť, že budúcnosť akademického prostredia závisí od schopnosti univerzít aktívne sa prispôsobovať novým výzvam integráciou hodnôt, ktoré plynú z jej poslania do vzdelávacích a výskumných procesov. Tým prispievajú nielen k formovaniu zodpovedných občanov, ale aj k rozvoju spravodlivejších a inkluzívnejších spoločností.

Literatúra

BOURDIEU, P. (1987). *What makes a social class? On the theoretical and practical existence of groups*. Berkeley Journal of Sociology. In: <http://www.jstor.org/stable/41035356>

⁹ RICHTER, J. et. al. (2020). *Tempered radicalism and intersectionality: Scholar-activism in the neoliberal university*. Journal of Social Issues. doi:10.1111/josi.12401.

- BUNN, M., THREADGOLD, S. & BURKE, P. J. (2019). *Class in Australian higher education: The university as a site of social reproduction*. Journal of Sociology, s. 1–17.
<https://doi.org/10.1177/1440783319851188>
- CRESS, C. M. & STOKAMER, S. T. (2020). *Civic engagement in higher education*. In The International Encyclopedia of Higher Education Systems and Institutions. Springer. ISBN 978-94-017-8904-2. s. 183-186.
- DRENNAN, J., CLARKE, M., HYDE, A., & POLITIS, Y. (2020). *Academic identity in higher education*. In: P. N. Teixeira & J. C. Shin et al. The International Encyclopedia of Higher Education Systems and Institutions. Springer. ISBN 978-94-017-8904-2. s. 35–39.
- RICHTER, J., et al. (2020). *Tempered radicalism and intersectionality: Scholar-activism in the neoliberal university*. Journal of Social Issues. In: <https://doi.org/10.1111/josi.12401>
- TIERNEY, W. G., & LANFORD, M. (2020). *Institutional culture in higher education*. In: P. N. Teixeira & J. C. Shin et al., The International Encyclopedia of Higher Education Systems and Institutions. Springer. ISBN 978-94-017-8904-2. s. 1740–1747.
- WARREN, D. (2020). *“Social responsibility” and the curriculum in higher education: The influence of teacher’s values*. In: E. Sengupta et al., Civil society and social responsibility in higher education: International perspectives on curriculum and teaching development. Emerald Publishing Limited. ISBN 978-1-83909-465-1. s. 268-276.

Bc. Anna Pelošjan

Čo je projekt EUROSTUDENT?

Projekt EUROSTUDENT sa zameriava na mapovanie sociálno-ekonomických dimenzií vysokoškolského vzdelávania. Aktuálne prebieha už deviate kolo, ktorého by sa malo zúčastniť viac ako 25 štátov, vrátane Slovenska. Nosnou časťou projektu je online dotazníkový prieskum, ktorého výsledky budú spracované vo forme čiastkových národných správ, ako aj medzinárodnej komparatívnej analýzy. Za Slovenskú republiku zabezpečuje projekt Centrum vedecko-technických informácií SR (CVTI SR).

Projekt sa zameriava predovšetkým na tieto oblasti:

- Aktuálna študijná situácia
- Študijné zázemie
- Študijné podmienky
- Plány do budúcnosti
- Životné podmienky
- Finančná deprivácia
- Medzinárodná mobilita
- Duševné zdravie a pohoda

Kto je cieľová skupina prieskumu?

Cieľovou skupinou prieskumu sú študenti prvého a druhého stupňa terciárneho vzdelávania študujúci v dennej alebo externej forme v akademickom roku 2024/2025.

Realizácia

V priebehu mája/júna 2025 budú študenti slovenských vysokých škôl oslovení s prosbou o participáciu na prieskume prostredníctvom personalizovaných mailových správ. Personalizácia oslovení má za cieľ splniť metodologické požiadavky na zabezpečenie kvality zbieraných údajov. Samotný zber, spracovanie, ako aj vyhodnotenie údajov je plne anonymné a nie je možné stotožniť odpovede s konkrétnymi respondentmi.

Ďalšie informácie

V roku 2026 a 2027 budú vypracované čiastočné výstupy na národnej úrovni a v roku 2027 bude zverejnená finálna komparatívna analýza porovnávajúca výsledky prieskumu za jednotlivé krajiny Európy participujúce na projekte.

Detailnejšie informácie nájdete na webových stránkach:

<https://eurostudent.cvtisr.sk>

www.eurostudent.eu

V prípade potreby ďalších informácií nás kontaktujte na:

frantisek.blanar@cvtisr.sk alebo david.pelosian@cvtisr.sk

Pokyny pre autorov

ACADEMIA uvíta príspevky o ľubovoľnej oblasti vysokoškolského života, ktoré môžu zaujať značnú časť akademickkej obce.

Vzhľadom na zvýšený záujem o časopis ACADEMIA zo strany študentov, ako aj širšej odbornej verejnosti, sme sa od roku 2013 rozhodli pre možnosť zverejňovať náš časopis aj v elektronickej (pdf) verzii na webových stránkach centra (www.cvtisr.sk), čím chceme zvýšiť jeho dostupnosť pre ďalších záujemcov. **Autor zaslaním príspevku udeľuje súhlas na zaradenie jeho príspevku do časopisu, vyhotovenie jeho rozmnoženín a jeho verejné rozširovanie v papierovej aj elektronickej forme.**

Autor článku zodpovedá za to, že rukopis, ani jeho súvislejšie pasáže, neboli ešte nikde publikované.

Pri posielaní príspevkov prosíme dodržať nasledujúce pokyny:

- príspevky posielajte vo formáte .doc, .docx alebo .rtf bez zalamovania riadkov a strán. V prípade programu MS Word používajte implicitnú šablónu „normal“. Vybraný text môžete podľa potreby zvýrazniť (podčiarknuť, použiť kurzívu, tučné písmo). **Nepoužívajte** automatické formátovanie, špeciálne fonty, vlastné šablóny a pod.; grafickú úpravu jednotnú pre všetky príspevky urobí redakcia;
- tabuľky a schémy môžete zaradiť priamo do textu; grafy pošlite v samostatnom súbore vo formáte xls/.xlsx (do textu príspevku, na miesto, kde sa má vložiť graf, vložte odkaz);
- citované pramene treba uvádzať v zátvorke s uvedením priezviska autora/autorov a roku vydania knihy alebo článku;
- v odkazoch na literatúru uvádzajte pramene v abecednom poradí. Uveďte iba tie, na ktoré sa odvolávate v texte;
- k rukopisu pripojte abstrakt a kľúčové slová v slovenskom aj v anglickom jazyku;
- na konci príspevku uveďte svoje meno, adresu pracoviska a e-mailovú adresu;
- celkový rozsah príspevku by nemal prekročiť 20 000 znakov (s medzerami).

Príspevky posielajte na e-mailovú adresu: frantisek.blanar@cvtisr.sk.

Na otázky vám odpovieme a námety, pripomienky, návrhy a podobne prijímame na telefónnom čísle 02/692 95 426.